

Kakskeelsus

Colin Baker

väljavõtteid raamatust „Kakskeelsuse käsiraamat lapsevanematele ja õpetajatele“

Käesolevas raamatus on juttu **kakskeelsetest lastest, kakskeelsetest vanematest ja kakskeelsest haridusest**. Paraku ümbritseb neid sõnu ebaselgus. Puudub kokkuleppeline üldtuntud definitsioon või arusaam nende terminite kohta. Kakskeelsus on lihtne termin, mis peidab enda taga keerulist fenomeni. Kas termin “kakskeelne” hõlmab ühtlasi neid, kes küll suudavad mingit keelt rääkida, kuid ei tee seda? Ja neid, kes saavad aru, mida teised mingis neile arusaadavas keeles räägivad, kuid kes ise kasutavad seda keelt harva või üldse mitte kunagi? Kas termini “kakskeelne” alla kuuluvad ka need inimesed, kes valdavad vabalt ühte keelt, kuid alles hakkavad õppima mingit teist keelt? Või siis need, kes oskavad teist keelt küll rääkida, kuid mitte kirjutada, või pigem ainult need, kes loevad ja kirjutavad mõlemas keeles? Need küsimused viitavad sellele, et keelel on rohkem kui üks mõõde. Me saame vaadelda inimeste kompetentsust kahe keele alal lähtudes **kuulamise (arusaamise), rääkimise, lugemise ja kirjutamise oskustest**. Lisaks nendele neljale peamisele keele mõõtmele esineb veel hulgaliselt erinevaid kombinatsioone ja nüansse. Kahte keelt vabalt valdavate inimeste ja teise keele õppimisega tegelevate inimeste vahele mahub terve rida variatsioone. Piir, kus lõppeb lihtsalt teise keele õppimine ja algab kakskeelsus, on põhjustanud lõputuid vaidlusi. Ükskõik, kuhu me selle piirjoone ka tõmbaksime, on see kunstlik ja vaieldav. On olemas inimesi, kes õpivad enam-vähem samavõrra ladusalt valdama oma mõlemat keelt (vahel on neid nimetatud tasakaalustatud kakskeelseteks). Nemad kujutavad endast aga pigem erandit kui reeglit. Enamik inimesi on ühes keeles tugevamad kui teistes. Kakskeelsed leiavad sageli, et neil on ühtedes oludes lihtsam kasutada ühte keelt ja teistes teist. Keelekasutus varieerub sõltuvalt kohast, kus räägitakse, ja inimestest, kellega räägitakse.

Seega on kakskeelsus **katustermin**. Selle alla mahuvad paljud erinevad kahe keele valdamise tasandid. Olla kakskeelne tähendab midagi rohkemat kui pelgalt kahe keele valdamist. Vahet tuleb teha **keeleoskuse** ja **keelekasutuse** vahel. Mõni inimene võib olla kahes keeles üsna kompetentne, kuid kasutab ühte neist vaid harva või üldse mitte. Sellel inimesel on olemas keeleoskus, kuid tema käitumine ehk keelekasutus pole kakskeelne. Eeltoodust erinev on inimene, kes kasutab pidevalt mõlemat keelt, kuigi teine neist on alles õppimisjärgus. Selline inimene võib olla rääkides kõhklev, tal võib olla raskusi õige grammatika kasutamisega või siis on tema sõnavara piiratud. Ta võib olla realselt kakskeelne, kuigi tema ühe keele oskus on puudulik (aga paraneb jätkuvalt). Niisugune vahetegemine keeleoskuse ja keelekasutuse vahel näitab taas, et lihtsa “kakskeelsuse” sildi taga peitub keerukas variatiivsus.

Perekonna kakskeelsuse tüübid

Käesolevas raamatus viidatakse pidevalt kakskeelsetele perekondadele ja lapsevanematele, kes kasvatavad kakskeelseid lapsi. Samas aga loovad ema ja isa keeleoskus, võimalus kasutada keelt sugulastega suhtlemisel ning keelekogukonna või -piirkonna iseloom **terve rea kakskeelsete perekondade alaliike**.

Kakskeelsed perekonnad annavad järgnevatele küsimustele paljusid erinevaid vastuste kombinatsioone:

- (1) Millist keelt (keeli) räägib ema lapsega?
- (2) Millist keelt (keeli) räägib isa lapsega?
- (3) Millist keelt (keeli) räägivad õed ja vennad omavahel?

- (4) Millist keelt (keeli) räägivad sugulased (vanavanemad, tädid, onud jne) lapsega?
- (5) Kas kodune keel / kodused keeled on
- enamuskeeled
  - üks enamus- ja üks vähemuskeel
  - vähemuskeeled/dialekt
  - üks vähemuskeel
- (6) Kas kodust väljaspool on vajalik kodusest keelest erineva keele kasutamine (nt tänaval, koolis)?
- (7) Kas kodust keelt / koduseid keeli räägitakse kohalikus kogukonnas / piirkonnas ja/või
- (8) Millised on perekonna hoiakud kodus räägitava keele suhtes ja teiste keelte suhtes, millega kokku puututakse?
- (9) Kas kodust keelt / koduseid keeli räägitakse mingis muus piirkonnas / muul maal?
- (10) Kas perekond on geograafiliselt paikne või liikuv ja muutuvate keeleliste vajadustega?

Vanemad kasutavad kakskeelsete laste kasvatamisel erinevaid **keelelisi strateegiaid**.

Peamised strateegiad on järgmised (võimalikud on ka teistsugused alternatiivid, nt mudelite muutmine aja jooksul):

Strateegia 1: Kumbki vanem räägib lapsega erinevas keeles. Seda nimetatakse sageli “üks isik – üks keel” strateegiaks.

Strateegia 2: Vanemad räägivad lapsega ühte keelt ja ta omandab väljaspool kodu teise keele. Seda esineb sageli keelevähemuse kontekstides.

Strateegia 3: Mõlemad vanemad räägivad lapsega mõlemas keeles.

Käesolev raamat üritab käsitleda laia valikut **kakskeelsete perekondade** variante (kaasa arvatud need, mida siinkohal ei mainitud). Mõnede küsimuste vastused kehtivad kõikide perekondlike olude kohta. Tehakse üldistusi, mis on konkreetsest kakskeelse perekonna tüübist sõltumatud. Samas on ka küsimusi, mis kehtivad ainult teatud kontekstide kohta. Näiteks käsitletakse **vähemuskeelt kõnelevaid vanemaid**, kes elavad piirkonnas, kus vähemuskeele kasutamine on saanud ammu minevikuks. Selliste algupäraste vähemuskeelte aladel on sageli kasutusel ja kujutab endast vähemuskeelele ohtu mõni enamuskeel nagu inglise, prantsuse, saksa, hispaania, araabia või itaalia keel. Hoiakud ja motivaatorid, mis niisugustel perekondadel seostuvad antud keele ja kultuuriga, on äärmiselt erinevad. Käesolevas raamatus vaadeldakse teemasid, mille lapsevanemad on sellistes kontekstides tõstatanud.

Samavõrra on käesolev raamat kirjutatud lapsevanematele, kes on **abielus erinevat keelt kõneleva inimesega** (segaabielud). Abielud erinevat keelt kõnelevate inimeste vahel näitavad piiride avanemise ja erinevate maade vahelise suhtlemise lihtsustumise tõttu kasvutendentsi. Näiteks selliste juhtumite kohta, kui ema räägib emakeelena prantsuse, saksa või rootsi keelt ja abiellub ükskeelse inglise keelt kõneleva isaga, leidub käesolevas raamatus hulgaliselt vastuseid. Juhtudel, kui kumbki vanem räägib **elukohamaa enamuskeelest erinevat keelt**, on sellest raamatust samuti kasu. Pakutavad nõuanded puudutavad nii selliseid perekondi, milles räägitakse **kahte rahvusvaheliselt aktsepteeritud keelt** (nagu näiteks inglise ja prantsuse keel), kui ka juhtumeid, kui omavahel on kombineeritud **üks enamuskeel ja üks vähemuskeel**.

On perekondi, kes kolivad oma töökoha, paremate tingimuste või **töö rahvusvahelise iseloomu tõttu** naabermaadesse või kaugemale (näiteks inimesed, kes töötavad Euroopa Liidus, Euroopa Nõukogus, ÜRO-s ja rahvusvahelistes ettevõtetes). Niisuguste liikuvate, “rahvusvaheliste” perekondade arv aina kasvab. Käesolev raamat pakub juhiseid ka sellisteks situatsioonideks.

Veel üks olukord, millest käesolevas raamatus juttu tuleb, puudutab **pögenikke, võõrtöölisi, migrante ja saabuvaid või juba sisseelanud immigrante**. (Edaspidi kasutatakse nende kohta sõna **sisserännanud** kui veidi neutraalsemat terminit, mis hõlmab nii immigrandid, migrantid, võõrtöölised kui põgenikud.) Näiteks leidub erinevaid keeleliste vähemuste rühmi Saksamaal, erinevaid aasia, türki ja kreeka keelegruppe Inglismaal ja hulgaliselt sisserännanud Skandinaaviamaades. Niisugustel juhtudel on perekonna kodune keel (põliskeel) vähemuskeel ja uuel ehk asukohamaal on käibekeeleks enamuskeel. Üks näiteid on vähemuskeelte rääkijad Kanadas, Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides, keda ümbritseb domineerivas inglise keeles vahendatav massimeedia ja haridus. Käesolev raamat pakub nõuandeid ka sellisteks juhtudeks.

Erinevad kakskeelsuse olukorrad

Erinevate kakskeelsuse olukordade puhul on vajalik välja tuua üks oluline eristus. Nende spekter ulatub nimelt **rikastav kakskeelsusest** (*additive bilingualism*) **taanduva kakskeelsuseni** (*subtractive bilingualism*). Kui lapsed räägivad mingit enamuskeelt ja neil on võimalus saada kakskeelseks mingi teise enamus- või vähemuskeele omandamise kaudu, siis käsitletakse seda valdavalt **rikastava** kakskeelsuse olukorrana. Esimene keel, milleks on antud juhul prestiižne enamuskeel, ei ole ohus. Seda ei asendata teise keelega, ükskõik kas uus keel on enamus- või vähemuskeel. Kodu ja/või kooli kaudu lisab laps senisele mingi uue keele ja kultuuri ning kadusid ei toimu.

Erinev on olukord siis, kui **vähemuskeelt kõnelevalt lapselt** oodatakse, et ta omandaks kodus või sagedamini koolis teise keelena mingi enamuskeele. Eesmärk on uue (enamus-) keele saamine domineerivaks keeleks, või isegi esimese vähemuskeele väljatõrjumine. Seda käsitletakse **taanduva kakskeelsusena**. Näiteks Inglismaal elavad Aasia perekonnad leiavad mõnikord, et kool suhtub nende kodukeelde halvaks panuga ning toetab tugevalt koolis ja ühiskonnas domineerivat keelt, milleks on inglise keel. Ameerika Ühendriikides käivad kodus esimese keelena hispaania keele omandanud lapsed koolides, mis sageli nõuavad, et inglise keelest saaks nende elus domineeriv keel.

Poliitikud, ametnikud ja haridustegelased üritavad tihti asendada vähemuskeelt enamuskeelega. Enamuskeele esiletõstmist põhjendavad nad järgmiste argumentidega: parem positsioon tööturul, võrdsed võimalused, sellise ühise keele nagu inglise keel olulisus ühiskonna integreerimisel, sulatusahju idee, mille järgi sisserännanud peaksid saama osaks enamuskeelest, kaotades oma vähemuskeele ja võttes omaks näiteks inglise keele. Taotletakse keelevähemuste assimileerimist ühiskonna põhivooluga. Erinevused tuleb asendada sarnasustega. Keeleline mitmekesisus tuleb asendada keelelise ühtsusega. See võib viia **taanduva** kakskeelsuse olukordadeni. Sageli üritatakse asendada kodune keel enamuskeelega. Juhul, kui lapsevanemad ei ole tähelepanelikud, võib teise keele omandamine toimuda esimese keele arvel. Terminit “kakskeelsed lapsed” kasutatakse mõnikord eufemismina laste kohta, kelle kodune keel asendatakse piirkonna enamuskeelega.

Me mõlemad räägime ainult ühte keelt. Kuidas saame me aidata oma lapsel kujuneda kakskeelseks?

A8

Kui te olete tõsiselt huvitatud oma lapse arendamisest kakskeelseks, on selleks peale oma perekonna ressursside mitmeid teisi võimalusi. Mõned lapsed omandavad teise keele lasteaias, mängukaaslastelt või siis lapsehoidja või koduabilise kaudu. Kui laps saab väljaspool kodu jätkuvalt teise keele kogemuse, on tema arenemine kakskeelseks võimalik. Teada on mitmeid edukaid juhtumeid, mil lapsed räägivad kodus ühte keelt ja omandavad tänu regulaarsele lasteaia käimisele seal kiiresti ka ladusa teise keele rääkimise oskuse. Kui see kogemus saab järje koolis, võib tulemuseks olla täiesti kompetentse kakskeelse kujunemine.

Lapsed võivad olla edukad ka **teise keele omandamisel vestluskeelena** tänaval. Mitmete aastate jooksul õhtuti, koolivaheaegadel ja nädalavahetustel sõpradega mängides avaneb lastel võimalus omandada teine keel ilma erilise vaeva ja pingutuseta. On ka lapsi, kes käivad laupäeva- või pühapäevakoolides, mida toetavad usuorganisatsioonid ja etniliste vähemuste rühmad. Näiteks on lapsed omandanud laupäeva- ja pühapäevakoolide kaudu araabia, türgi, kreeka, heebrea, hispaania, itaalia, erinevaid aasia keeli, prantsuse ja saksa keele. Niisugune vestlustasandi keeleoskus ei tarvitse siiski olla piisav, et toime tulla kõikides keelesituatsioonides (nt koolis). Sellest, kuidas laps saab kõige paremini omandada teise keele õppetöö käigus, tuleb juttu hiljem raamatu haridusalaseid küsimusi puudutavas osas.*

Riskantne järeldus, milleni siinkohal võidakse jõuda, on arusaam, nagu tuleks esimene keel omandada kodus ja teine keelt väljaspool kodu. See on ekslik ja ohtlik seisukoht, kuna vanemate hoiakud, julgustus ja huvi on lapse teise keele arengu juures määrava tähtsusega. Mittepealetükkivad küsimused lapse teise keele arengu kohta annavad lapsele märku vanema positiivsest huvist. Kui lapsevanem **kiidab** last, kuulates teda kasutamas teist keelt, võib sellel olla lapse keelelisele egole imekspandav mõju. Külastused lasteaeda ja huvi näitamine lapse keelelise arengu suhtes selles kontekstis võivad õpetajat või kasvatajat julgustada. See annab ka lapsele signaali vanema huvist ja teadlikkusest.

On oht, et huvi kasvab mureks ja entusiasm ärevuseks. Naeratus, tunnustus, õlalepatsutus ja siiras kiitus võib lapse motivatsiooni uskumatul määral tõsta. Kui lapsevanem peab teise keele arengut oluliseks, hakkab peagi ka laps seda oluliseks pidama. Kui lapsevanem leiab, et teise keele omandamisega kaasneb staatuse paranemine, siis lapse staatus ka paraneb selle kaudu, kuidas ta samastab end vanema soovidega.

Vanemad saavad **teist keelt toetada** ka kassettide, videote, raamatute, plakatite ja koomiksiste kaudu. Tänaval omandatud kakskeelsuse piiratus seisneb selles, et keelelise arengu tase on omane selle omandamise keskkonnale. Võrdlemisi lihtsaid vestlusoskusi, mis saadakse tänaval ja mänguväljakul suheldes, tuleb edasi arendada. Koolitöös ja kontoris kasutatav keeleline tase on kõrgem.

Ideaaljuhul peaks teise keele kuulamise ja rääkimise oskus arenema selle keele **kirjutamise oskuseks**. Teise keele täielik puhkemine toimub selle lugemise ja kirjutamise kaudu.

Lapsevanemad saavad teise keele kirjutamise oskust tagant õhutada kahel moel. Esiteks saavad nad varustada last teises keeles ilmunud põnevate abimaterjalidega (nt raamatud ja ajakirjad). Teiseks saavad nad kuulata, kuidas laps loeb teises keeles isegi siis, kui nad on pigem “julgustaja” kui “korrektor” rollis. Uurimused on näidanud, et isegi juhul, kui lapsevanem ei saa loetust aru, aitab lapse lugemisharrastus (pluss nähtav vanemapoolne huvi ja julgustus) tal oma lugemisoskusi arendada. Kuigi vanemad ei tarvitse niisugustes olukordades suuta anda keelealast abi, on nende **toetav ja julgustav suhtumine** vaieldamatult vajalik.

Mu lastel on vähe võimalust praktiseerida ühe keele rääkimist kodust väljaspool. Mida ma peaksin tegema?

A9

Kui üks keel ei ole kogukonnas kasutusel, võib ainuke pidev selle keele praktiseerimise võimalus olla kodus. Niisuguses olukorras tuleb vanematel mõelda, kuidas tagada lastele antud keeles **rikkalik keelekogemus**. Et lapse keelekasutus jõuaks kaugemale toidu, magamamineku ja perekondlike koristustööde temaatikast, tuleb korraldada keelekogemuse saamist erinevates kontekstides.

Uus sõnavara peab arenema käsikäes sõnade tähenduste sügavama mõistmisega. Asjakohane keelekasutus erinevates olukordades, väljapeetud vestlused, hääldus, teadlikkus ja armastus keele suhtes, grammatiliste struktuuride täpsus õnnestuvad üha paremini, kui pidevalt laiendatakse keele piire. Rannaskäigud, panga ja raamatupoe, ujula ja spordiürituste, karnevali

ja tsirkuse külastused annavad uusi kogemusi, mis ergutavad keelelist edenemist. Kohtumine erinevate inimestega, kes oskavad rääkida lapse kodust keelt, võimaldab lapsel omaks võtta erinevaid rääkimise ja hääldamise maneere. Kodumaalt pärit kassetid (või vanemad, kes lindistavad ise kassetidele perekonnalugusid ja vanu traditsioone), videokassetid, raamatud ja koomiksid pakuvad võimalusi lapse keelekogemuse laiendamiseks. Lastesalmide, laulude, naljade ja ütluste kuulmine koduses keeles viib selleni, et lapse keeleline lõuend saab maalitud laiema spektri värvidega.

Eespool toodud näited rõhutavad, et keelekogemuse rikkalikkuse tagamisest ei tohiks saada "kodune ülesanne". Keelepraktika tähendab pigem **meelelahutust pakkuvat osalemist** kui igavat drillimist, pigem inspiratsiooni kui palehigis vaevlemist, motiveerivat väljakutset, mitte sundust.

Lapse jaoks võib olla oluline juba varakult selgusele jõuda, et tema perekonna keelesaar on seotud mujal asuva suurema keelelise territooriumi ja keelekogukonnaga. Lapsel on vaja kogeda koduse keele rääkimist sugulaste ja keele päritolumaa inimestega. On oht, et keel isoleeritakse kodu piiridesse, seega on vaja koduseinte vahelt välja jõuda ja lasta keelel edeneda erinevates keskkondades.

Üks teemasid, mis seoses selle küsimusega esile kerkib, on dilemma, kas lapsi tuleks hoida tagasi naabritega suhtlemast, et neil ei kujuneks ühes keeles paremaid oskusi kui teises. Vastus on, et üks keel ei arene tavaliselt teise keele arvelt. Keeled ei arene omavahelises korrelatsioonis, mis eeldaks, et mida enam areneb üks, seda nõrgemaks jääb teine. **Keeled arenevad teineteisest sõltumatult** ja pikemas perspektiivis ei toimu ühe areng teise arvel. Seega on mõistlik ja loomulik, et lastel on võimalus saada keelepraktikat neid ümbritsevate inimeste toel, kellel on oluline positsioon kohalikus suhete võrgustikus. Keelata lapsel keele risustumise hirmus naabritega rääkimine oleks üsna arutu samm teie keelelises planeerimises. Keele mõte on **kommunikatsioon**. Kellega siis veel suhelda ja luua suhteid, kui mitte vahetute naabritega? See aga ei tähenda kindlasti, et ümbruskonnas peaksid kehtima keelelised vabakaubandussuhted. Kui kodus kasutatakse "isoleeritud" keelt, peavad vanemad korraldama lapsele olukordi ja külaskäike, mis võimaldavad lapsel rääkida nende vähem räägitavat keelt. Kakskeelsusel on oma hind – nii majanduslikus kui ajalises mõttes. Kuid on ka suuri eeliseid teie lapse jaoks.

Millist keelelist strateegiat peaksime kasutama lapsendatud lapse puhul? A17

Kakskeelsust puudutavad valikud on erinevad sõltuvalt lapsendatud lapse east (nt kas laps juba räägib ühte või enam keelt) ja asjaolust, kas uued lapsevanemad räägivad lapse kasutatavat keelt.

Kui lapsendatud laps on alles väga väike (nt kuni kaheaastane), tundub üsna asjakohane, et vanemad, kes räägivad kumbki esimese keelena erinevat keelt, kasutavad lapsega suheldes mõlemaid neid keeli nii, nagu seda on käesolevas raamatus kirjeldatud. Teatud määral tajub väga väike laps temaga kasuvanemate poolt räägitava keele erinevust tema varasemast keelest, kuid siiski mitte märkimisväärselt – seda eriti siis, kui vanemad kasutavad oma kahte keelt toetaval, hoolitseval ja armastaval moel.

Mis tuleb **väga väikeste laste** puhul siiski läbi mõelda, on asjaolu, kas nende emakeelt ehk põliskeelt peaks samuti õpetama, ükskõik mis vahendeid selleks siis antud juhul on võimalik kasutada. Lapse põliskeele õpetamine (või mitteõpetamine) sõltub vanemate väärtushinnangutest, näiteks kas nad tahavad, et nende lapsest saaks ameeriklane või säiliks tal duaalne ameerika-saksa identiteet. Samuti tuleb selgusele jõuda, kas antud situatsioonis on üldse võimalik pakkuda lapsele saksa keeles keelelist tuge.

Iga lapse puhul on oluline kõrge enesehinnangu saavutamine, et tugevdada tema minapilti, see aga tähendab paljude vanemate jaoks, et lugupidavalt tuleb suhtuda nii lapse etnilisse

päritolusse kui ka asukohamaasse. Aja jooksul hakkab laps tõenäoliselt väljendama oma eelistust duaalse (mitmik-) **identiteedi** säilitamise või sellest loobumise suhtes. Mõnede vanemate jaoks on niisugune sünnipärase identiteedi järjepidevus pigem kultuuri- kui keelealane küsimus. Seda juhtubel, kui vanemad küll tahavad lapsendatud lapse põliskultuuri au sees hoida, kuid pole alati suutelised tagama järjepidevust põliskeele osas.

Kui lapsevanemad julgustavad last rääkima oma põliskeelt, ei tarvitse see areneda täielikult funktsioneerivaks keeleks, kuna sageli puuduvad inimesed või sidemed kogukonnaga, mis võimaldaksid keele sagedast kasutamist. Kuid laps, kes saab oma põliskeelest passiivselt aru, võib tulevikus olla võimeline seda soovi korral aktiveerima.

Enne keeleliste küsimuste paika panemist tuleb tavaliselt lahendada muud põhilised lapsendamisega seonduvad küsimused, näiteks kuuluvustunne, mida laps näitab üles võõrasvanemate suhtes, võõrasvanematest ja teistest lähtuva armastuse ja toetuse adumine, kasvamine tugevat minapilti ja kõrget enesehinnangut soodustavas kliimas ja edu tunnetamine sõprus- ja töösuhetes. Lapse põliskeele säilitamise strateegiad on vaieldamatult nende põhiliste eesmärkide saavutamisel abiks. Harvemini tuleb ette juhtumeid, kui lapse põliskeele jõuline pealesurumine ja lapse päritolu ülepingsutatud esiletõstmine võib minna vastuollu lapse enda soovidega. Seetõttu on oluline, et vanemad säilitaksid avatud suhtumise, oleksid toetavad ja tähelepanelikud lapse arengu suhtes. Pole olemas kahte last, kelle keeleline, kultuuriline või suhete areng toimuks täpselt ühesuguselt, ja lapse enda eelistused võivad mängida siin määrava tähtsusega rolli.

Käesolev vastus puudutab ka vanemate laste lapsendamise juhtumeid, näiteks vanemaid kui kahe-kolmeaastaseid lapsi. Niisuguste laste puhul on nende esimene keel juba välja kujunenud (näiteks kui soome perekond lapsendab seitsmeaastase Venemaalt pärit tüdruku). Küsimus on selles, kas vanemad peaksid korraldama kiire, kuid delikaatse ülemineku vene keelelt soome keelele? Või peaksid nad püüdma säilitada lapse esimest keelt, milleks on vene keel?

Ka siin on oluliseks lähtepunktiks arvatavasti mitte keel, vaid perekondliku kuuluvuse tunde tekitamine ning toetuse, läheduse ja armastuse ülesnäitamine. Lapsed on ühtlasi nii paindlikud kui haavatavad; nad on optimistlikud ja äärmiselt vastuvõtlikud, olles samaaegselt tundlikud ja õrnad olevused. Üsna tõenäoliselt on lapse esimese keele toetamine oluline. Allpool on toodud mõned põhjused, miks niisugune toetus on tähtis.

Kui lapsendatakse veidi vanem laps, võimaldab asjaolu, et vanemad väärtustavad tema põliskeelt, lapsel tõsta oma **enesehinnangut** ja muuta adekvaatsemaks oma minapilti. Soome lapsendatud Vene tüdruku puhul on lapse esimese keele tunnustamine ühtaegu lapse enda tunnustamine, tema identiteedi ja päritolu väärtustamine. Kui uued vanemad näitavad üles aktsepteerivat suhtumist vene keele suhtes, aktsepteerivad nad ka last, lastes tal osa saada oma armastusest ja poolehoiust. Kui lapse esimest keelt ignoreeritakse, võib see anda lapsele varjatud signaali, et tema päritolu, esimene keel, kultuur ja esimesed eluaastad on tähtsusetud ja väärtusetud.

Kuidas saavad lapsendatud lapse uued vanemad, kes ei räägi lapse esimest keelt, väärtustada lapse esimest keelt ja aidata kaasa lapse kakskeelsusele või kolmkeelsusele? Pole olemas hõlpsat ega lollikindlat meetodit, kuid arvesse võiks võtta järgnevaid mõtteid:

- (1) Enne lapsendatud lapse saabumist võiksid vanemad üritada õppida mõningal määral lapse keelt. Kui nad kasutavad lapsega suheldes mõningaid tema räägitava keele fraase, annab see lapsele signaali, mis ulatub sõnadest kaugemale. Näiteks esitatud juhul saadab mõnede venekeelsete sõnade kasutamine lapsele sõnumi “me väärtustame sinu keelt, sinu kultuuri ja seega ka sind.” Kuigi võõrasvanemast ei saa lapsele eriti head keele-eeskuju, viitab juba lihtne suhtlemine lapse esimeses keeles hoolitsusele ja toetusele ning armastava suhte algusele.
- (2) Samaaegselt on lapsendatud lapsel vaja õppida asukohamaa keelt, eriti seda keelt, milles toimub õppetöö. Vanemad loomulikult julgustavad ja tunnustavad lapse puhul tema teise

keele arengut ning on sageli vaimustatud sellest, kui kiiresti laps omandab kodus teise keele, eriti juhtudel, kui teise keele õppimise varasemaid staadiume saadab arvukate žestide, tegevuste ja kõikvõimaliku mitteverbaalse kommunikatsiooni kasutamine.

On isegi parem, kui vanemad julgustavad ja tunnustavad kakskeelsust, mitte ainult teise keele õppimist. Näiteks võiksid vanemad tähele panna mitte ainult head edasijõudmist soome keeles, vaid õnnitleda last selle eest, et ta oskab rääkida nii soome kui vene keelt. Uhkuse ülesnäitamine lapse kakskeelsuse üle võib olla oluline komponent lapse adekvaatse enesehinnangu arendamisel ja säilitamisel.

(3) Püüdke aidata hoida lapse esimest keelt heas vormis, kui see on vähegi võimalik. Selle toel areneb tavaliselt tugevam minapilt ja see aitab vältida lapse algse identiteedi hääbumist. Paljud lapsed ja täiskasvanud leiavad, et mitme identiteedi olemasolu on väärtus ja tugevus. Antud juhul võib soome ja vene identiteedi alalhoidmine anda pigem juurdesaamise kui vaesemaksjäämise tunde.

Kuid endiselt pole vastust saanud küsimus, kuidas tagada esimese keele säilimine.

Võõrasvanematele võib lapse põliskeele säilitamine sageli tunduda problemaatiline. Raske võib olla isegi lapse hetkelise keeleoskuse taseme kindlustamine, rääkimata selle efektiivsusest edasi arenemisest. Samuti tuleb arvesse võtta lapse enda vajadusi ja soove.

Lapsendamise ajal ja hiljem saavad võõrasvanemad eelkõige arvestada raamatute, kassettide, videote ja veebilehekülgedega, et laps saaks – olgugi et passiivselt – kasutada oma esimest keelt. Lisaks sellele, et niisugune meedia pakub piiratud võimalust keele praktiseerimiseks, kannab selline tegevus endas ühtlasi sümboolset vihjet, et vanemad aktsepteerivad ja väärtustavad lapse põliskeelt.

Teine alternatiiv on püüda leida mõni inimene, perekond või inimeste rühm, kes räägivad lapse kodust keelt. See on paljudel juhtudel tõhusam kui meedia kasutamine, kuna see annab lapsele pelga passiivse kuulamise asemel võimaluse aktiivseks rääkimiseks.

Kolmas võimalus keele elus hoidmiseks on satelliittelevisioon. Satelliittelevisiooni vahendusel on võimalik kontakti saada järjest rohkemate maade ja keeltega ning see muudab lapsele soovi korral tema päritolumaale keele kättesaadavaks.

(4) Üks olulisi valikuid, mis vanematel ees seisab, on nende lapsendatud lapsele sobiva kooli leidmine. Mõned koolid pooldavad pigem keelelist mitmekesisust, esimese ja teise keele rääkijate keelelist arengut ja uusi keeli, mille lapsed kooli sisse toovad, kui ükskeelset suunda. Kui lapsendatud laps on põhikooli- või keskkooliealine, mõjutab keeleliselt tolerantse kooli leidmine tema edasijõudmist ja saavutusi koolis ning tema enesehinnangut.

Kokkuvõtteks. Lapsendatud laste vanemate võimuses on pakkuda oma lastele laiemat keeli ja kultuure puudutavat valikute ringi. Anda lapsendatud lapsele võimalus oma keele, kakskeelse või paljukultuurse päritolu säilitamiseks tähendab anda lapsele vabadus ja tegutsemisvõimalus. Lapsevanem, kes tahab, et lapse keeleline ja kultuuriline päritolu jääks tähelepanuta ja vaikitaks üldse maha, võib sellega sageli last piirata.

Enesekesksed lapsevanemad leiavad tihti, et nende vajadusi rahuldab kõige paremini ükskeelsus. Lapsekesksed vanemad aga võivad leida, et kakskeelsus ja kakskeelse suhe on parim viis tulla vastu lapse lühi- ja pikaajalistele huvidele.

B osa

Küsimused keelelise arengu kohta

Millised on kõige olulisemad tegurid kakskeelse lapse kasvatamise juures? B1

Lastel on kaasasündinud valmidus saada kakskeelseks ja mitmekeelseks. Paraku paljudel neist ei võimaldata kakskeelseks saada. Ükski hoolitsev lapsevanem ega õpetaja ei keela

lapsele võimalust areneda füüsiliselt, vaimselt, sotsiaalselt, haridusalaselt või emotsionaalselt. Ent me võtame paljudelt lastelt võimaluse areneda kakskeelseks ja mitmekeelseks.

Keele mõte on **suhtlemine (ja identiteet)**. Meil on vaja keelt, et edasi anda informatsiooni, luua suhteid, mängida mängu ja jutustada lugusid, leida uusi sõpru ja töötada rühmades. Mõned kakskeelsed vanemad norivad lõputult grammatika korrektsuse, sõnavara sobivuse, kahe keele lahushoidmise, asjakohase tõlgendamise ja tõlkimise kallal. Tegelikult on aga kakskeelse lapse kasvatamise puhul olulisim tegur tema keelelise arengu muutmine positiivseks ja nauditavaks kogemuseks. Lastel on vaja väärtustada oma mõlemat keelt ja kultuuri ning tagasihoidlikul moel saada teadlikuks ka eelistest, mille toob endaga kakskeelsus ja kakskultuursus.

Lapsevanemad, kes muudavad kahe keele omandamise vaevaliseks ristikäiguks, konflikti allikaks, väikeste kriiside seeriaks, võistluseks ükskeelsetega, töötavad üsna tõenäoliselt iseendale vastu. Sel viisil nad ühtlasi ehitavad ja lammutavad keele kindluslossi. Laps võib suuta rääkida kahte keelt, õppida nendes keeltes isegi vabalt lugema ja kirjutama, kuid ta on õppinud ka seostama kakskeelsust surve, ärevuse ja pideva korrigeerimisega.

On oluline, et laste suhtumine nende kahte keelde (ja nende motivatsioon nende keelte arendamist jätkata) saaks **pidevat julgustust**. Näidake oma heakskiitu, kui märkate väikeseid edusamme kakskeelses arengus. Väike patsutus õlale, vaikne tunnustav sõna, viibe või naeratus teeb lapse **keelelise egoga** imet. Näiteks kui laps on kenasti lülitanud ühelt keelelt teisele, et vanaema jutust aru saada, või automaatselt tõlkinud midagi mõne sõbra jaoks, et parandada rühmasuhteid, näidake talle oma heakskiitu. Me kõik vajame julgustamist, et õppimises edasi jõuda ja oma oskusi lihvida. Julgustus ja siiras tunnustus loovad positiivse õhustiku, hooliva mentaliteedi ja toetava perekondliku miljöö, mis peaks ümbritsema kakskeelsuse arengut.

Kui laps räägib vähemuskeelt, peaks selle vähemuskeele kasutamist pigem tungivamalt kui tagasihoidlikumalt julgustama. Kui laps kogeb tänaval oma keele suhtes pigem tõrjuvat suhtumist ning saab selle kasutamisele televisioonist ja kooli mänguväljakult üsna vähe innustust, siis on vanemad sageli see keskse tähtsusega instants, mis kujundab lastes positiivset suhtumist antud vähemuskeele suhtes. Oluline on tähelepanu pöörata just vähemuskeele, mitte enamuskeele arendamisele, seda eriti nooremas eas. Mitmesugused välised tegurid mõjuvad soodsalt pigem enamuskeelele: massimeedia, töökohad, suhtlemine ametiasutustega jms. Seetõttu tuleb keelekogemuse tasakaalu nihutada veidi vähemuskeele suunas. Jälgides, et laps õpiks enamuskeelt täiesti vabalt kasutama, on samas oluline ka mõningane **kaitse** kõikjale imbuva enamuskeele lakkamatu mõju eest.

Üks olulisimaid tegureid kakskeelse lapse kasvatamisel on **keelt ümbritsev keel**. Aednik ei saa keele seemneid kasvama sundida. Ainus, mida aednik saab teha, on luua sobivad tingimused: viljakas pinnas, valgus, vesi ja usin hoolitsemine. Laste keeleline kasvamine vajab minimaalselt tagasilõikamist – tegemist on õrnade noorte taimedega. Pidev keele korrigeerimine, lapse sundimine lauseid kordama on seda laadi tagasilõikamine, mille uurimuste põhjal otsustades pole praktiliselt mingit edasiviivat mõju või on mõju koguni negatiivne. Keele aedniku ülesandeks on valmistada ette sobiv pinnas – rida keele arenguks sobivaid keskkondi.

See muidugi ei tähenda, et julgustusest ja hoolitsusest üksi juba piisabki. **Keele aednikul** tuleb samuti planeerida, pinnast ette valmistada, kasta, väetada ja mõnikord ka kitkuda. Keele kasvamine võib toimuda pikkamisi. Tuleb ette palju ärevusega täidetud päevi, mil noored võrsed ähvardavad koltuda enamuskeele intensiivse mõju käes ja murduda eakaaslaste surve tugeva tuule käes. Lapsevanem kui keele aednik saab teha palju nende mitmesuguste mõjudele avatud tingimuste parandamiseks, kuid ta ei saa saavutada kontrolli keele kasvamise üle.

Kas mõnedel lastel käib kakskeelseks saamine lihtsamalt kui teistel lastel? B2

Laste kakskeelne areng võib toimuda mõnevõrra **erineva kiirusega**. Samuti nagu mõned lapsed õpivad roomama, kõndima või esimesi sõnu ütleva kiiremini kui teised, on ka keeleline areng erinevatel lastel erinev ja veelgi rohkem avaldub selline erinevus kahe keele arengu juures.

Keele omandamise kiirus sõltub vaid osaliselt lapse **võimekusest**. Mõned akadeemilises mõttes väga võimekaks osutuvad lapsed on keelelise arengu osas pikaldased. Üldjuhul on ühe või kahe keele omandamise kiirus ja hilisem õppetöös edasijõudmine omavahel üsna vähe seotud. Varased keeleoskuste omandajad ei tarvitse sugugi täiskasvanuelus edukamad olla – ükskõik kuidas me ka edukust ei defineeri.

Lapse **huvi** keele vastu on samuti oluline ja see ei alati otseselt seotud lapse võimekuse ja valmisolekuga keeleõppeks. Kui lapse keelelist arengut soodustatakse ja innustatakse, suureneb näiteks tema huvi lugemise vastu. Lapsevanemad, kes kuulavad hoolega lapse poolt öeldut, vastavad talle lapsekesksel viisil, teevad keeleõppe lõbusaks salvide ja laulude kasutamise abil, aitavad sellega üldjuhul keele arengule kaasa. Lapse huvi keele vastu ja motiveeritus osaleda mitmesugustes vestlustes avaldab mõju keele õppimise kiirusele. Kui laps saab piisavalt julgustust ja praktikat ning talle tagatakse keele arengut soodustav keskkond, siis läheb tal kahe keele omandamine võrdlemisi kiirelt, valutult ja pingutuseta. Paljud lapsed kalduvad peegeldama oma vanemate hoiakuid, käitumist, ootusi ja uskumusi. Positiivse suhtumisega lapsevanematel on üldiselt edukad järglased. Lapsevanematel, kes eeldavad ebaõnnestumist, on raskem heade tulemusteni jõuda. Eriti kehtib see lapse kakskeelse arengu kohta.

Laste ees, kes tahavad jõuda ükskõik millise kakskeelse eesmärgini, on **palju purdeid ja sildu ning üsna vähe ületamatuid barjääre**. Teekond kahe keele vaba valdamiseni on sellegipoolest pikk. See on üks asjaolusid, mis annab sihiteadlikele vanematele põhjust asjatuks muretsemiseks. Mõnedele vanematele tundub lapse kahe keele omandamine varases eas kui aeglane tuuride ülesvõtmine. Teiste vanemate arvates on edasiliikumine enne teismeiga ja teismeeas vaevaline, tundudes vahel pigem tagasiliikumisena. Niisugune muretsemine on kakskeelsete laste vanemate puhul tavaline ja üleüldine. Kui positiivne statistika teie muret ei leevenda, võiksite võrrelda oma kakskeelset last teiste kakskeelsete lastega, mitte kõige kiiremini edasijõudva ükskeelse lapsega. Paljude kakskeelsete laste areng on nende ühes keeles võrreldav ükskeelsete laste omaga. Mõnedel, kuid mitte kõikidel arenevad märkimisväärsed oskused teises keeles. Vaid harva suudavad kakskeelsed oma mõlema keelega absoluutselt kõikides olukordades võrdselt hästi hakkama saada.

Sugugi mitte kõik kakskeelsed lapsed ei jõua samade **keeleliste sihtmärkideni**. Perekond, kogukond ja tingimused hariduse saamiseks tingivad mõnikord selle, et areng piirdub passiivse kakskeelsusega (see tähendab, et laps saab teisest keelest aru, kuid ei räägi seda). Osaline või passiivne kakskeelsus ei ole kindlasti teekonna lõpp-punkt. Kui tekib vajadus saada aktiivseks kakskeelseks (nt külastades maad, milles seni passiivses rollis olnud keel on domineeriv), saab teekonda jätkata täiuslikuma kakskeelsuse suunas.

Kui me tohime kasutada sellist analoogiat, siis on keele areng nagu pikamaajooks. Mõned osavõtjad läbivad distantsi kiirelt, mõned teevad seda aeglasema tempoga, kuid jõuavad sellegipoolest edukalt sihtpunkti. Lapsevanemad ehk pealtvaatajad muutuvad kakskeelse arengu aegluse tõttu mõnikord kärsituks. Lapsevanemad ootavad juba täiskasvanu võimetele vastavat keelelist suutlikkust, kuid laps on alles maratoni alguses või keskpaigas. Kahe keele ladusa oskuse omandamine on meie kõigi jaoks aeglasem protsess kui jooksma õppimine.

Ei ole lihtsaid põhjuseid, miks ühed lapsed on kahe keele arendamisel nobedamad kui teised. Iga konkreetse lapse puhul toimib keerukas mõjurite kogum, mis tingib tema kakskeelse arengu kiiruse . Selles kogumis on oma koht sellistel mõjuritel nagu lapse

isiksus, tema võimekus ja valmisolek keeleõppeks ja sotsiaalseks arenguks, tema suhtlemise kvaliteet ja -kvantiteet kokkupuutes vanemate ja kaaslaste, naabrite ja sugulastega, lapseni jõudvate keeleliste impulsside mitmekesisus ja keelelise arengu jaoks sobiva pinnase olemasolu, perekonda ümbritsevate inimeste hoiakud ja lapse enda hoiak kakskeelsuse suhtes.

Keelt mõjusalt õppivad lapsed on sageli valmis tegema oletusi ja vigu, samuti naudivad nad sotsiaalset lävimist, on suhteliselt ekstravertsemad ja sundimatamad, ning kontrollivad ennast, jälgides, millist vastuvõttu kohtavad nende keelelised püüdlused. Lapse enda eelistused, perekonnas valitsev keeleline tasakaal ja keelte koht lapse kogukonna elus on samuti tähtsad.

Kas kakskeelseks saamine on lihtsam varases lapseas?

B3

Vastus on jah ja ei. Jah selles suhtes, et **väiksemad lapsed** omandavad keele kergemini. Keel omandatakse märkamatu, alateadlikult, ilma selliste jõupingutusteta, mida kogevad keskkooli õpilased oma keeletundides, ilma sunnita arvesse võtta veel tuhandet ja ühte olulist asja. Väikesed lapsed õpivad keele ära sama **loomulikult** moel, nagu nad õpivad jooksma ja hüppama, maalima ja mängima. Väikesed lapsed ei tunne muret oma keelevigade pärast või selle pärast, et nad ei leia parasjagu kohaseid sõnu. Neid huvitab ainult sõnumi edastamine ja vajaliku teabe saamine.

Väikestele lastele jääb keel pigem ise külge, kui et seda tuleb neile õpetada. Väikeste laste puhul on protsessi sisuks pigem **omandamine** kui õppimine. Keele omandamine toimub mängimise ja inimestega suhtlemise kaassaadusena. Keele omandamiseks on hulgaliselt aega. Puuduvad väline surve ja konkurents, mis mängivad suurt rolli vanemate laste puhul. Jõudmine ühte sõna oskava beebi east viieaastase lõbusasse maailma käib muretu meelelahutuse kaudu.

Kui lapsed on väga väikesed, siis tabavad korrektse **häälduse** väga kiiresti. Lapsed suudavad kergesti õppida kahe keele erinevaid häälikuid ja kohalikke dialekte. Võrdleme niisuguste väikeste laste kahe keele rääkimist sellega, kuidas täiskasvanud õpivad teist keelt. Täiskasvanud on sageli kimpus hääldusega. Täiskasvanutele on pehmekõlaline “r”, iseloomulikku keeleasendit nõudev “th”, pehmesuulaehäälikud ja ninahäälikud palju raskemad, neid näib lausa võimatu olevat täiuslikult hääldada. Isegi kui täiskasvanud omandavad veatult teise keele, siis kannab nende hääldus endas sageli endiselt esimese keele kõlavärvingut. Võrreldgem mandriurooplasi, aafriklasti, araablasi ja aasialasi, kes on omandanud ladusa inglise keele oskuse. Harva hääldavad nad inglise keelt samamoodi nagu ameeriklane või inglane. Nende esimese keele kõla mõjutab nende inglise keele intonatsiooni. Uurimused on näidanud, et lapsed omandavad oma teise keele õige häälduse paremini kui need, kes õpivad keelt hiljem.

Teine pool pealkirjas esitatud küsimuse vastusest on “ei”. Väga väikesed kakskeelsed lapsed kalduvad keelt õppima suhteliselt aeglaselt. Kuna **vanematel lastel ja täiskasvanutel** on paremini arenenud mõtlemine, informatsiooniga ümberkäimise võime, paremad analüütilised võimed ja mälusutlikkus, kalduvad nad keeli õppima väikestest lastest kiiremini. Nii et kui keeleõppe efektiivsust mõõta ajahulgaga, mida teise keele õppimiseks vajatakse, siis teismelised ja täiskasvanud on üldjuhul edukamad kui väikelapsed.

See, kui **kiiresti** täiskasvanud omandavad kakskeelsuse, õppides juurde teise keele, sõltub järgmistest asjaoludest: keeletundideks ja praktikaks kulutatav ajahulk, suhtumine ja motivatsioon, keeleline andekus ja valmisolek keeleõppeks, meelekindlus jätkata teise keele kasutamist ka vigu tehes. Üldistusena võib öelda, et enamik täiskasvanuid õpib teise keele ära kiiremini kui enamik lapsi. Vahel tekib uue keele õppimise suhtes ka vastuseisu, eriti teismeeas. See võib olla osa üldisest vastuhakust paljudele asjadele, suutmatus taibata keeleõppe vajalikkust, vahel isegi range üskultuursus.

Siiani antud vastustest lähtudes ei tohiks püüda koostada pingerida. Nii väikeste laste, teismeliste kui täiskasvanute puhul on täiusliku kakskeelsuse omandamine võimalik. Paljud erinevad teed viivad ühtviisi edukalt sihtmärgini. Marsruudid keele õppimiseks võivad olla erinevad ja aeg kogu protsessi läbimiseks võib varieeruda, kuid edu on võimalik nii noorte kui vanade puhul.

Kui varakult tunnevad kakskeelsed lapsed ära, et neil on tegemist kahe keelega? B4

Vastus oleneb väga palju sellest, mida mõista väljendi “ära tundma” all. Kui me mõtleme selle all aega, millest peale laps teab, et ta lülitub ühelt keelelt teisele ümber, siis pakuvad viimasel ajal akadeemilistes ajakirjades ilmunud juhtumiuuringud meile selle kohta järgmisi huvitavaid fakte.

(1) Üks uurimus heebrea ja inglise keelt rääkiva ühe aasta ja seitsme kuu vanuse lapse kohta näitas, et ta rääkis ühte keelt ühe vanemaga, teist keelt teise vanemaga ja eristas neid selgesti üksteisest. Sellest ilmneb, et alla kahe aasta vanused lapsed suudavad eristada ühte keelt teisest.

(2) Sarnane uurimus hispaania ja inglise keelt rääkiva kakskeelse lapse kohta näitas, et ühe aasta ja kaheksa kuune laps suudab asjakohaselt ühelt keelelt teisele ümber lülituda.

(3) Ühe saksa ja prantsuse keelt rääkiva lapse põhjal tehtud uurimus näitas, et kahe aasta ja kolme kuu vanuselt ilmutas laps rahulolematust, kui emb-kumb vanematest kõnetas teda harilikult kasutatavast keelest erinevas keeles.

(4) Ühe hollandi ja inglise keelt rääkiva kakskeelse kolmeaastase lapse põhjal tehtud uurimus näitas, et laps valis ükskeelse inimesega rääkides alati sobiva keele. Seevastu inimeste puhul, keda ta teadis olevat vilunud kakskeelsed, oli ta palju altim kasutama mõlemat keelt (nt ühelt keelelt teisele ümber lülituma vastavalt olukorrale ja teemale) ja seda nii ühe vestluse kestel kui ühelt vestluselt teisele üle minnes. Uurimus viitab asjaolule, et paljud kakskeelsed lapsed kalduvad ükskeelsetega rääkides jääma ühe keele juurde, kuid on piisavalt teadlikud, millal neil on tegemist kakskeelsetega, kellega nad võivad suhelda mõlemas keeles.

Kas on parem, kui mu laps õpib mingi keele ära varakult, et kindlustada selle parem talletamine ajus?

B5

Üks kakskeelseid puudutavaid kaasaegseid uurimisvaldkondi on küsimus, kuidas **talletatakse ja kasutatakse kahte keelt ajus**. Kui näiteks inimene õpib kahte keelt sünnist saadik, nii et tal on kaks esimest keelt, siis kas need kaks keelt on tema ajus talletatud teistsuguselt kui nendel, kes õpivad teist keelt koolis või täiskasvanuna? Joy Hirsch ja tema kolleegid New Yorgi Cornelli Ülikooli Meditsiinikeskuse neuroloogia osakonnast avaldasid murrangulise uurimuse, milles kasutasid uut ajuülesvõtte tehnikat, et näidata erinevust varajaste kakskeelsete (s.o nende, kes õpivad kaks keelt ära enne kolmeaastaseks saamist) ja hiliste kakskeelsete vahel.

Aju osas, mida nimetatakse Broca piirkonnaks, on keeletundlik ala. Joy Hirsch ja tema kolleegid kasutasid “funktsionaalseks magnetresonantsülesvõtteks” nimetatavat tehnikat, et selgusele jõuda, kas kakskeelsete kaks keelt on talletatud inimese ajukoos lähestikku või suhteliselt eraldatult.

Joy Hirsch Nende peamine avastus oli see, et varajastel kakskeelsetel paiknevad kaks keelt ajus eraldi, aga üksteisega külgnevalt. See tähendab, et kui kahte keelt on õpitud alates varasest lapsepõlvest, siis paiknevad keeled inimese ajus kõrvu. See näitab, et sarnased või samaväärsed aju piirkonnad teenindavad mõlemat keelt. Seevastu näiteks hilistel kakskeelsetel on emakeel ja teisena õpitud keel talletatud rohkem eraldatud piirkondadesse.

Mis puutub aju toimimisse, siis on teise keele õppimine mingil hilisemal eluetapil erinev sellest, kuidas keel omandatakse näiteks enne kolmandat eluaastat. Sellegipoolest ei tohi me

sellest järeldada, nagu oleks varajane keele õppimine kuidagi parem. Paljud inimesed õpivad teise ja kolmanda keele selgeks hilisemas elus, omandades selle täielikult.

See uurimus pälvis suurt tähelepanu ajakirjanduses. Nagu paljude innovaatiliste uurimuste puhul on vajalik selle täiendamine ja käsitluse avardamine. Miks? (1) Selles uurimistöös osales ainult 12 inimest, kellest 6 olid varajased kakskeelsed ja 6 hilised kakskeelsed. Esimese ja teise keele hulka kuulusid inglise, korea, hispaania, saksa, türgi, heebrea, horvaatia, itaalia ja hiina keel. Kui 60 kuni 75 protsenti maailma elanikkonnast on kakskeelsed, siis 12 inimest ei ole piisavalt suur hulk üldistuste tegemiseks. (2) Nendele kakskeelsetele näidati pilte hommikust, lõunast ja õhtust. Seejärel paluti neil mõelda ühes või teises oma keeles selle üle, mida nad olid teinud nendel aegadel eelneva päeva jooksul. Seega piirdus aju skaneerimine antud juhul pigem inimese mõtlemise kui keele rääkimisega.

Kas mu lapse mõlema keele oskus areneb samavõrra ladusaks?

B6

Vastus on “ei” mõnede väheste eranditega. Mõnedel lapsevanematel on idealistlik ja ebareaalne ootus, et nende lapsest saab täiuslik kakskeelne. Paljud vanemad loodavad, et nende lapses peitub kaks ükskeelset ühe kakskeelse sees. Näiteks oodatakse, et lapse prantsuse keel või saksa keel on samaväärne ükskeelse lapse prantsuse või saksa keelega. See idee tasakaalustatud kakskeelsest, kelle mõlemad keeled on saavutanud ühtviisi täiusliku taseme, on üks kakskeelsusega seonduvaid eksitavaid müüte. See müüt on osa ükskeelsetele omasest arusaamast keelelise maailma kohta, kus inimesed on mingi keele täielikult omandanud. Ükskeelne arusaam kakskeelsusest on see, et inimesed peaksid olema täielikult omandanud kaks keelt.

Tegelikkuses on olukord enamiku kakskeelsete puhul üsna teistsugune. Igal keelel on oma eesmärk. Kakskeelsel inimesel on **iga keele puhul mängus omad kaaluflused, erinevad funktsioonid ja erinevad kasutusala**. Kakskeelsed kalduvad oma kahte keelt kasutama erinevates kohtades erinevatel aegadel ja erinevate inimestega rääkides. Näiteks räägib inimene tööl või mingi kindla spordialaga tegeledes inglise keelt. See inimene kasutab teist keelt kodus, kirikus või kabelis, mošees või templis ning kogukonnas naabrite ja sõpradega suheldes. Kaks keelt on enamasti erinevad tööriistad erinevate ülesannete sooritamiseks. Paljud kakskeelsed on ühes keeles “tugevamad” kui teises keeles. Võtame ühe näite. Kui inimene kasutab ühte keelt valdava osa ajast ja on saanud hariduse selles keeles, on ta selles keeles üldjuhul laialdane sõnavara ja ta tunneb keerukaid struktuure, mida ta teises keeles ei pruugi teada. Samas kasutab ta perekonna ja sugulastega suheldes ehk loomuldas just oma teist keelt. Perekonnas kasutatav keel on arenenud vastavalt sellele, milliste vajadustega seistakse silmitsi kodus elus ja see on läbinisti piisav nende vajaduste täitmiseks.

Selline **kahe keele erinev tugevus** säilib harva samasugusena pikema aja jooksul. Kui lapsed ja täiskasvanud kolivad ühest kohast teise, vahetavad kooli, tööd, lähevad pikaks või lühikeseks ajaks välismaale reisima, saavad uusi sõpru või laiendavad oma isiklikke kultuuripiire, siis keelte tugevuse vahekord muutub. Lapsed, kes olid varem passiivsed kakskeelsed (võimelised mõistma, kuid mitte rääkima teist keelt), hakkavad sageli peagi oma seni nõrgemas keeles rääkima, lugema ja kirjutama, kui nad kolivad piirkonda, milles on vajalik selle keele kasutamine. Ainuke kindel asi kakskeelse kahe keele tuleviku suhtes on see, et asjad ei ole püsivad.

Isegi kui lapsed kasvavad üles meetodiga **üks vanem-üks keel**, esineb neil vaid harva ühesugust edasijõudmist mõlemas keeles. Harva jääb see ebavõrdne tasakaal kahe keele vahel samasuguseks. Näiteks kui õed ja vennad sirguvad ja arenevad, siis võib kahe keele vaheline tasakaal muutuda. Kui laps leiab endale koolis ja väljaspool kooli sõpru, võib vilumus

kummaski keeles muutuda ja vahelduda. Ja vastavalt lapse edasiliikumisele klassist klassi ja edasi kolledžisse või töökohale võib kahe keele vaheline tasakaal jälle muutuda.

On tähtis, et keelelise arengu osas **ei võrreldaks kakskeelseid ükskeelsetega**. Kakskeelseid peaks võrdlema kakskeelsetega. Kakskeelsed ei ole kaks ükskeelset ühes inimeses. Neil on ainulaadne kombinatsioon kahest keelest, mis paiknevad ühtaegu nii eraldi kui integreeritult ühes ja samas mõtlemissüsteemis. Kui keeli kasutatakse (nt rääkimisel), siis toetavad keeled üksteist aju mõtlemisega tegelevates osades. Üks keel aitab teisel areneda ja kasvada. Selles mõttes võime rääkida integratsioonist kahe keele vahel. Mõtted ja arusaamad, mis on selgeks õpitud ühes keeles, on kergesti ülekantavad teise keelde. Kui korrutamine ja jagamine on ära õpitud ühes keeles, ei ole vaja neid teises keeles uuesti õppida.

Kuna kakskeelsed kasutavad oma keeli erinevatel asjaoludel ja erinevate inimestega suheldes, on ebaloomulik eeldada, et neil on samasugune keeleline repertuaar kui kahel ükskeelsel.

Näiteks võib laste religiooniga seonduv sõnavara olla tugev ühes keeles, teises aga mitte, kuna nad kasutavad ainult seda ühte keelt kirikus, kabelis, mošees või templis käies. Laps võib olla ühes keeles tugev teadusliku sõnavara poolest, kuna ta on seda õppinud ainuüksi selles keeles. Siiski esineb ka siin ühest keelest teise ülekandmist (nt religioossete käsitluste ja teaduslike mõistete puhul).

Samuti on **ohulik** võrrelda kakskeelseid antud keelt emakeelena rääkivate ükskeelsetega.

Võtame näiteks lapse, kes on õppinud saksa keelt mingil maal väljaspool Saksamaad. Oma praegusel asukohamaal kuuleb laps saksa keelt väga harva. On vale oodata, et laps hakkaks saksa keelt samamoodi rääkima kui Saksamaal elav saksa laps. Sõnavara mitmekesisus, keele struktuuri ja hääldamise nüansid võivad erineda. Igal juhul on väga tõenäoline, et ta suudab teiste sakslastega suhelda. Lapse saksa keele oskus võimaldab tal hankida informatsiooni ja luua ka sõprussuhteid – need on kaks suhtlemise võtmeaspekti. Sellest baasist lähtuvalt kohaneb see laps Saksamaad külastades Saksamaal räägitava saksa keelega ja paraneb tema oskus rääkida seda keelt nii, nagu seda räägivad saksa keelt emakeelena rääkivad inimesed. Kakskeelne on teistsugune keeleline olend kui ükskeelne. Paljude kakskeelsete jaoks **kakskeelsus ongi nende keel**. Nendele, kes on rääkinud kahte keelt sünnist saadik, on kakskeelsus nende esimene keel. Nad ei ole kaks ükskeelset.

Seetõttu ei peaks vanemad ootama, et kakskeelsetest lastest saavad keeleliselt sama kompetentsed inimesed kui ükskeelsed. Pigem on kakskeelsete eeliseks võimalus paindlikult liikuda kahe keele vahel, samuti kahe või enama kultuuri vahel, mida ükskeelsel ei ole. Siinkohal ei teki mingit vajakut või ebasoodsamat olukorda juhul, kui kaks keelt ei ole omavahel tasakaalus. Selline tasakaalustamatus ainult peegeldab olukorda, milles kakskeelsed elavad, iseloomustades neid pigem kui kümnevõistlejaid, mitte ainult ühele alale spetsialiseerunuid. Paraku võib esineda probleeme koolis ja tööturul, kus kakskeelseid kiputakse vahel võrdlema ükskeelsetega. See võib töötada nii kakskeelsete kasuks kui mõnikord ka nende kahjuks.

Kas parem on arendada kahte keelt üheaegselt või kordamööda?

B7

Ükskõik, kas arendame kahte keelt samaaegselt või kordamööda, need **mõlemad on edukad viisid kakskeelsuseni jõudmiseks**. Nagu käesolevas raamatuosas juba näidatud, on teada hulgaliselt juhtumeid, kui vanemad lapsed ja täiskasvanud on edukalt ära õppinud teise keele. Keeleõppe klasside kaudu, sulandudes uude ühiskonda, muutes ajutiselt keelekasutuse mudelit perekonnas võivad vanemad lapsed ja täiskasvanud omandada teise keele nobedamalt ja efektiivsemalt kui väga väikesed lapsed. On näiteid täiskasvanutest, kes on õppinud heebrea ja kõmri keele ära 60-, 70- või 80-aastaselt.

Juhul, kui kodused tingimused seda võimaldavad, on siiski kasulik arendada laste kakskeelsust **pigem varem kui hiljem**. Sundimatus tõttu, millega väikesed lapsed keele omandavad, varajase lapsepõlve muretu loomuse tõttu ja kalduvuse tõttu omandada lapsena

parem hääldus, on varajane kakskeelsus väärt julgustamist igal vähegi võimalikul juhul. Selline varajane kakskeelsus annab koheseid kognitiivseid ja sotsiaalseid eeliseid ning tagab potentsiaalselt ka pikemas perspektiivis mitmeid majanduslikke, kommunikatiivseid ja kultuurilisi eeliseid. Kui perekondlik olukord seda võimaldab, siis soovitame kakskeelsusega alustada nii vara kui võimalik.

Teismelised ja täiskasvanud õpivad ujuma ujumistundides juhendaja juuresolekul. Nad õpivad rinnuliujumist, kroolimist, seliliujumist ja liblikujumist harjutamise kaudu, vaadates pealt ettenäitamist ja mõeldes, milliseid füüsilisi liigutusi nad vees teevad. Väikesed lapsed näivad õppivat ujumise ära palju loomulikumal ja kergemal moel. Nad võivad oma ujumisvõtete lihvimisel olla aeglasemad, kuid nende puhul on nauditav näha kogu seda lõbu, mida basseini neile pakub. Sama toimub ka keele puhul. Nelja keelelise oskuse õppimise kaudu (kuulamine, rääkimine, lugemine ja kirjutamine), võivad nii täiskasvanutest kui lastest saada head keelelised ujujad. Kui on olemas väga väikesele lapsele sobiv kakskeelne keelebassein, siis tundub mõistlik anda lapsele võimalus hakata ujuma kahes keeles võimalikult varakult. On olukordi, milles ühe keele põhjalik selgeksõppimine enne teist on ehk eelistatavam. Seda näiteks juhtudel, kui vähemuskeel on **“teisejärguline”**. Piirkondades, kus enamuskeel domineerib ühiskonnas ja maal tervikuna, võib olla mõttekam esmalt kontsentreeruda vähemuskeele täielikule väljaarendamisele. Kui laps läbib tänaval, koolis, selveris, ujulas ja sõlmib kontakte pidudel, areneb enamuskeel harilikult väga kiiresti. **Oht**, mis tekib, kui **vähemuskeelt kõnelevad vanemad** õpetavad lapsele varakult selgeks enamuskeele, seisneb selles, et laps hakkab seda keelt üha enam kasutama. Isegi väikesed lapsed tajuvad enamuskeelt kui staatusest kõrgemat, prestiižikamat, enamat kasutust leidvat ja enam võimalusi pakkuvat keelt. Seetõttu on oluline arendada välja sügavalt juurdunud vähemuskeel ja -kultuur. Laps, kes omandab enamuskeele hiljem (nt viieaastaselt, kui ta läheb kooli), õpib selle kiiresti ära. Enamuskeele hilisem äraõppimine on harva probleemne, kuna keeleõppeoskusi on võimalik suuresti ühelt keelelt teisele üle kanda, teadlikkus enamuskeele staatuse suhtes on kõrge ja enamuskeele kasutamise võimalusi on hulgaliselt saadaval.

Kuidas ma aru saan, kas mu lapse areng kummaski keeles kulgeb normaalselt ja sobivas tempos? B8

Lapsed erinevad oma keele arengu kiiruse poolest teineteisest märkimisväärselt. Varase keelelise arenguga lapsed ei tarvitse tingimata olla need, kellest saavad tulevikus suurepärased lingvistid. Samamoodi võivad need lapsed, kelle keeleline areng näib kulgevat nende varases eas aeglaselt, jõuda hiljem teistele kiiresti järele. Einstein ei osanud rääkida kuni kolmeaastaseks saamiseni.

Kogemused, mille laps saab seoses oma kummagi keelega võivad nii mahult kui laadilt olla väga eripalgelised. Näiteks mõnedes perekondades võivad prantsuse ja inglise keel leida enam-vähem samal määral kasutust. Teistes perekondades võib see tasakaal olla jälle teistsugune, näiteks 80% inglise keelt ja 20% prantsuse keelt. On ebarealistlik eeldada, et nende kahe perekonna laste prantsuse keele areng oleks sarnane.

Kui lapse keel areneb täiesti selgelt normist hälbivalt, siis on oluline otsida professionaalset abi. Konsultatsiooni ja ravi saamiseks saab ühendust võtta logopeedide, kuulmisterapeutide, hariduspsühholoogide, kliiniliste psühholoogide, nõustajate ja arstidega. On oluline, et sellistel asjatundjatel oleks kakskeelsusega seotud väljaõpe ja soovitatavalt ka kogemused kakskeelsete lastega töötamisel. Käesoleva raamatu C- ja E-osas tuleb juttu keeleliste häirete ja kakskeelsuse seostest.

Allpool on toodud üldmudel **kakskeelse lapse arengu kohta**. Nende perekondade lapsed, kus mõlemad keeled on ligikaudu võrdselt arenenud, peaksid enamjaolt vastama esitatud normidele. Tuleb siiski rõhutada, et paljud lapsed võivad erineda sellest üldisest keskmisest,

kuid nende keeleline areng on hiljem täiesti normaalne. Enamasti tuleks keelelise arengu pärast hakata muret tundma alles siis, kui lapsed lähevad kooli (ja vajalik on küllaldane keeleline areng ühes lapse poolt räägitavas keeles, et ta suudaks aru saada läbitavatest õppeainetest). Eraldi tuleb käesolevas raamatus juttu keelelise arengupeatusega lastest.

Iga	Keel
Esimene aasta	Lalisemine, pudikeelsed hääliitsused, naermine (dada, mama, gaga)
Umbes üheaastaselt	Esimesed arusaadavad sõnad
Teise eluaasta jooksul	Kahesõnalised kombinatsioonid, sujuv liikumine kolme- ja neljasõnalistele kombinatsioonidele. Kolmeelemendilised laused (nt. “Isa tuleb nüüd”; “See minu raamat”; “Teddy läks taa-taa”)
Kolmas kuni neljas eluaasta	Dramaatilised muutused. Lihtsad, kuid järjest pikemad laused. Arenema hakkab grammatika ja lausete struktureerimine. Vestlused hakkavad jumet võtma.
Neljandast eluaastast alates	Järjest keerukamad laused, struktuurid ja vestlused. Asesõnade ja abitegusõnade kasutamine.

Kui te lubate mul rääkida ühest isiklikust kogemusest, siis näiteks ühe meie lapse rääkimaõppimine oli väga aeglane. Üks vanavanem kirjutas selle kohe tema kakskeelsuse arvele. Samuti oli nendel varajastel aastatel märgatav, et laps ei kõnelnud selgelt. Kuna kuulmisega seotud probleeme ei olnud leitud, polnud vaja ka midagi ette võtta. Kolm aastat hiljem olid lapse mõlemad keeled korralikult arenenud koos asjakohase sõnavaraga, lausestruktuuri keerukusega ja sellise õppetöö tasemega, et igasugune seos nende varajaste eluaastatega oli kadunud.

Kas teise keele õppimine võib hakata segama esimese keele arengut? B9

Vastus on ei, kindlasti mitte. Mõnikord on siin teatavaid oksakohti puus, mida saab aja jooksul kõrvaldada. Näiteks esineb lastel sõnade ärasegamist kahes keeles. Üldiselt näitavad uurimused, et kakskeelseks saamisel on positiivne mõju keele arengule, kaasa arvatud esimene keel. Näiteks võib laps kahte keelt õppides muutuda paindlikumaks ja teadlikumaks keelest endast. Seejuures võib ilmnedu suurem avatus suhtlemisel ja suurem teadlikkus kuulaja vajadustest. Kui meil on kaks (või enam) sõna iga objekti, mõtte või nähtuse jaoks, siis see pigem **laiendab** kui ahendab **mõistust**.

Aju mõtlemissektorites on ruumi kahe või enama keele jaoks. Näib olema võimatu seada piire õppimise, mõistmise ja teadmiste hulga, mida üks inimene suudab mahutada oma mõtlemissektoritesse. Teiseks toimub reaalsuses kahe keele vaheline **ülekanne**, nagu näites lapsest, kellele õpetati ühes keeles korrutamist ja jagamist ja kes ei pea seda oskust teises keeles enam üle õppima.

Need kanduvad idee ja arusaamisena koheselt ühest keelest teise üle (sel määral, mil lapsel on olemas sõnavara selle taasesitamiseks teises keeles). Niisiis toimub ajusektorites kahe keele vahetu vastasmõju. Ajus on teatav ühine mõtlemispiirkond, mis teenindab ja saab toitu mõlemast keelest. Kui kakskeelne räägib, siis on tema kaks keelt teineteisest eraldatud (ja “välimuselt” erinevad, kui ta loeb ja kirjutab). Aju tööpiirkonna tasapinna all on kakskeelse kaks keelt omavahel liitunud. Niisiis selle asemel, et esimese keele arengut takistada, annab

teine keel pigem eeliseid mõtlemises, eeliseid sotsiaalses ja kultuurilises mõtmes ja pikemas perspektiivis isegi majanduslikke eeliseid.

Kas asjaolu, et mu lapse teine keel on nõrgemalt arenenud, toob kaasa esimeses keeles mingeid eeliseid? B10

Ükskõik kui hoolsad ja hoolikad vanemad ka ei oleks, on üsna suur tõenäosus, et paljud lapsed ei omanda kunagi kahte samavõrra hästi arenenud keelt. Tegelikult on lapsel ühe keelega eelduspäraselt rohkem kokkupuudet kui teisega.

Kolm Austraalia uurijat on hiljuti näidanud, et kui lapsel on ka üsna piiratud kogemused teises keeles, on tal siiski mõtlemises ja lugemaõppimises ükskeelse ees eeliseid.

Selle uurimuse valim koosnes nelja- kuni kuueaastastest lastest. Ühe rühma moodustasid ingliskeelsed ükskeelsed, teise aga lapsed, kes said kord nädalas ühe tunni itaalia keele õpet.

Juba pärast kuuekuulist sellist õpet olid need “marginaalsed kakskeelsed” lapsed palju teadlikumad sõnade mõistelisest olemusest (metalingvistiline teadlikkus) kui ükskeelsed lapsed kontrollrühmas. See paremus oli tuntav ka siis, kui lapsed hakkasid lugema õppima.

Need “marginaalsed kakskeelsed” näitasid üles kiiremat sõnade õppimise võimet kui ükskeelsed. Autorid väidavad, et paremate eelduste omandamiseks mõtlemisel ja lugemaõppimisel ei ole lastel vaja omada võrdväärset oskust mõlemas keeles.

Kui laps omandab samaaegselt teadlikkuse kahest keelest, mis esitavad samu ideid ja objekte, toob see endaga kaasa silmatorkavaid eeliseid lugema õppimisel. Lugema õppides saab lapsele selgeks, et tema juba olemasoleval suulisel keelel on teistsugune sümbolite süsteem kui kirjutataval keelel. Sellised lapsed peavad endale selgeks tegema, kuidas on uus sümbolite süsteem (trükitud tähed) seotud nende olemasoleva suulise keelega.

Kakskeelsed on **teadlikud** kahest keelelisest süsteemist, mis tundub tegevat selle ülesande neile lihtsamaks. Nad on teadlikud, et üks sümbolite süsteem (nt itaaliakeelne kõne) on seotud teise sümbolite süsteemiga (nt ingliskeelne kõne). See muudab liikumise suulisest keelest kirjalikku vormi kiiremaks ja näib andvat kakskeelsetele lastele lugemaõppimisel parema stardipositsiooni.

Millist mõju avaldab kakskeelsus mu lapse intelligentsusele? B11

Üks rohkem kui sada aastat kakskeelsuse kohta kirjutatud töödes esinevaid väärarusaamu on väide, et laste intelligentsus kannatab, kui nad on kakskeelsed. Mõned kõige varajasemad uurimused püüdsid välja selgitada, kas kakskeelsete laste **IQ-testide** tulemused on ükskeelsete omadest paremad või halvemad. 1920. kuni 1960. aastateni kalduti leidma, et ükskeelsete laste testitulemused on kakskeelsete omadest paremad. Tehti järeldus, et kakskeelsetes lastes valitseb vaimne segadus. Väideti, et kui ajus on kaks keelt, siis nurjab see efektiivse mõttetöö. Oli seisukoht, et üks hästi arenenud keel on vaieldamatult parem kui kaks poolikult arenenud keelt.

Varajastes uurimustes esines väärtõlgendusi. Esiteks viidi IQ-testid kakskeelsetele läbi nende nõrgemas keeles – harilikult inglise keeles. Kui neid kakskeelseid oleks testitud uelsi, hispaania või heebrea keeles, oleks saadud teistsugused tulemused. Seega oli niisugune kakskeelsete **testimine ebaaus**. Teiseks ei võrreldud võrdseid võrdsetega. Kakskeelsed pärinesid üldjuhul näiteks New Yorgi vaesematest kihtidest ja Walesi maapiirkondadest. Ükskeelsed valiti pigem keskklassist, urbaniseerunud perekondadest. Sageli võrreldi töölisklassi kakskeelseid keskklassi ükskeelsetega. Seega oli tulemuste erinevus pigem tingitud sotsiaalsete klasside erinevusest kui keelelistest erinevustest. Ükskeelsete ja kakskeelsete **kõrvutamise** oli ebaaus.

Viimatised uurimused näitavad, et kakskeelsete IQ testide tase on võrreldes ükskeelsetega vähemasti võrdne. Kui kakskeelsetel on **kaks hästi arenenud keelt** (teaduskirjanduses nimetatakse neid tasakaalustatud kakskeelseteks – vt Sõnastik), siis kalduvad nende

testitulemused olema veidi paremad kui ükskeelsetel. See on praeguseks hetkeks saavutatud psühholoogiliste teadmiste tase ja see on hea uudis neile, kes kasvatavad kakskeelseid lapsi. Võtame näiteks lapse, kes suudab oma mõlema keelega kooli õppetöös hakkama saada. Võrreldes samade parameetritega ükskeelsete lastega (sama sugu, sama sotsiaalne klass, sama vanus) on sellel lapsel tõenäoliselt paremad IQ testitulemused. Olles kaugel sellest, et inimest vaimselt segadusse ajada, on kakskeelsust nüüdseks hakatud seostama veidi **kõrgema intellektuaalse tasemega**.

Ühes asjas peame siiski manitsema lugejat ettevaatusele. Nimelt ei mööda IQ testid tõenäoliselt intelligentsust. IQ testid mõõdavad vaid väikest osa intelligentsusest selle kõige laiemas mõistes. IQ testid on pelgad kirjalikud testid, kus on lubatud ainult “õiged ja valed” vastused. Kas on kogu inimese intelligentsust võimalik kokku suruda sellistesse õigete ja valede vastustega kirjalikesse testidesse? Kas pole igapäevaeluks vajaliku intelligentsuse spekter laiem?

Käesoleval hetkel on jõutud seisukohale, et kakskeelsetel lastel, kelle mõlemad keeled on võrdlemisi hästi arenenud, on ükskeelsete laste ees mõningaid **eeliseid mõtlemises**. Võtame ühe näite. Lapselt küsitakse mingi lihtne küsimus: Kui paljudel erinevatel viisidel on võimalik kasutada telliskivi? Mõned lapsed pakuvad välja ainult kaks või kolm vastust. Nad arvavad, et telliskivi saab kasutada seinte ehitamisel ja maja ehitamisel ja see on ka kõik. Teine laps aga asub hoogsalt kirjutama, esitades ühe idee teise järel: selleks, et küüliku urgu sulgeda, selleks, et akent sisse lüüa, selleks, et ehitada linnule joogikoht, loodimisel, abstraktse skulptuurina kunstinäitusel.

Maailma erinevatel kontinentidel läbiviidud uurimused näitavad, et kakskeelsete laste vastused niisugustele avatud lõpuga küsimustele on üldjuhul ladusamad, paindlikumad, originaalsemad ja rafineeritumad. Inimesel, kes suudab välja mõelda ainult paar vastust, väidetakse üldjuhul olevat lineaarne mõtlemine. Ta joondub mõnede väheste aktsepteeritavate konventsionaalsete vastuste järgi. Inimesi, kes pakuvad ebatavaliste objektide (nt telliskivi, konservikarp, pappkarp) puhul välja hulgaliselt kasutusvõimalusi, kutsutakse **abstraktseteks** mõtlejateks. Sellistele mõtlejatele meeldib vastuste paljusus ning neil on hea kujutlusvõime ja lennukas mõtlemine.

Kuigi ka paljud ükskeelsed on abstraktsed mõtlejad, kalduvad kakskeelsed niisugustes loovuse ja abstraktse mõtlemise testides saama paremaid tulemusi. Kuna neil on iga objekti ja mõiste kohta kaks või enam sõna, võib see tingida **mõtlemises** suurema **elastsuse**. Lapsel võivad olla seoses sõnaga “telliskivi” igas keeles erinevad assotsiatsioonid. Näiteks uelsi ja inglise keelt rääkival kakskeelsel on käepärast sõna “school” ja selle kõmri vaste “ysgol”. “Ysgol” tähendab ühtlasi ka redelit. Seega laiendatakse kooli mõistet kujutluse kaudu, et koolitee kulg on nagu redelit mööda üles ronimine. Toimub järk-järguline edasiliikumine, et jõuda ülemisele pulgale.

On veel teisigi mõtlemise mõõtmeid, mille osas kahe hästi arenenud keelega kakskeelsetel võib olla ükskeelsete ees ajutisi või vahel ka püsivaid eeliseid: suurem **paindlikkus suhtlemisel**, veidi kiirem **kognitiivse arengu** staadiumide läbimine, vähesem keskendumine sõnade kõlale ja suurem tähelepanu sõnade tähendusele. Kui väikeselt lapselt küsida: Milline sõna sarnaneb rohkem sõnale “cap” (müts) – kas “cat” (kass) või “hat” (kübar)? Kakskeelsed kalduvad valima tähendusliku sarnasuse järgi (st sõna “hat”), mitte häälikulise sarnasuse järgi (st sõna “cat”). Selline võime eemalduda sõna häälikulistest raamidest ja keskenduda **sõna tähendusele** annab nelja- kuni kuueaastastele kakskeelsetele mõningasi (ajutisi) eeliseid. Nendeks on näiteks parem stardipositsioon lugema ja keele üle mõtlema õppimisel.

Kui lapse kahe keele tase jääb sama vanuse keskmisest tugevalt allapoole ja olukordades, milles puututakse kokku keerukamate keeleliste vormidega (nt õppetöös), võivad avalduda puudujäägid mõtlemises. Juhul kui üks keel on hästi arenenud ja teine areneb esimesele järele,

ei ole kakskeelsete ja ükskeelsete kognitiivses arengus märgatavaid erinevusi. Kui kakskeelsel on kaks võrdlemisi hästi arenenud keelt, võib tal olla ajutisi ja püsivaid eeliseid mõtlemises.

Ma tahan, et mu lapsed oleksid edukad. Kas ma peaksin keskenduma nende esimese / enamuskeele oskuste arendamisele? B12

Lapsevanemad tahavad, et nende lapsed oleksid **edukad**. Mõned lapsevanemad tahavad, et nende lastest saaksid muusikud, ettevõtjad, sportlased, stjuuardid või modellid. Teised lapsevanemad jälle soovivad, et nende lastest saaksid vagad usklikud, tasemel teadlased või head suhtlejad. Paljud vanemad tahavad, et nende lapsed oleksid koolis priimused ja et neil oleksid head eksamitulemused. Seega sõltub küsimuse vastus sellest, millisel alal te soovite näha oma last edu saavutamas.

Positiivne vastus on aga see, et kakskeelsus aitab kaasa paljude nende eesmärkide saavutamisele. **Kakskeelsus on hinnatav** omadus muusikute, ettevõtjate, sportlaste ja lennukipersonali juures ning paljudes muudes “edukuse” valdkondades. On tõenäoline, et 21. sajandi tööturg nõuab järjest enam keeleoskust. Seega on kakskeelsena üles kasvanud lastel pikemas perspektiivis paremad väljavaated tööturul, rohkem lootust majanduslikule edule ja mõjuvõimule. Nendel lapsevanematel, kes soovivad, et nende lastel oleksid head **inimestega töötamise ja sotsiaalse suhtlemise oskused**, on hea teada, et just kakskeelsed on sageli need, kes on suhtlemisel paindlikud ja osavõtlikud. Kakskeelsed suudavad lammutada barjääre ja rajada sildu ning on sageli tolerantsemad rassiliste ja etniliste rühmade erinevuste suhtes. Kakskeelsus ei takista üldjuhul edu saavutamist õppetöös. Vastupidi, see võib lapse tulemusi isegi parandada.

On paraku hulgaliselt ka selliseid vähemuskeelseid perekondi, milles **vähemuskeelne kakskeelsus** elab kõrva vaesuse, töötuse, allasurutuse, orjameelsuse ja poliitilise mõjuvõimu puudumisega. Elades getodes on kakskeelsete elu sageli vähem turvaline, neil on madalam staatus ja vähem lootust saavutada edu. Seetõttu on loomulik, kui vähemuskeelsed vanemad keskenduvad ladusa enamuskeele oskuse saavutamisele, kuna see annab suuremad võimalused edukaks edasijõudmiseks elus.

Niisugustes vähemuskeelsetes olukordades ei anna aga üleminek kakskeelsuselt enamuskeelsele ükskeelsusele iseenesest midagi juurde. Oma päritolu ja juurte eitamine võib kaasa tuua identiteedikao, juurtetuse tunde, eesmärkide ähmastumise ja lõhestumise perekonnas. Võimalik on säilitada vähemuskeele oskus ja sellegipoolest ka enamuskeel täielikult ära õppida. Väär on arvata, nagu paikneksid keeled kaalukaussidel nii, et mida kõrgemale tõuseb enamuskeel, seda madalamale vajub vähemuskeel. Pigem aitab **vähemuskeele äraõppimine** omandada hiljem enamuskeele väiksema vaevaga.

Kui me paiskame vähemuskeelt rääkiva inimese ootamatult enamuskeelsesse keskkonda, ei tekita see mitte üksnes psühholoogilist segadust, vaid põhjustab ühtlasi lapse juba olemasoleva keeleoskuse ignoreerimise. Olemasolev keeleoskus aga **kandub** hõlpsasti **üle** enamuskeelde ja enamuskeelt on võimalik edukalt ära õppida vähemuskeele kõrval.

Kakskeelsuse pooldajad üldiselt ei eita **enamuskeele oskuse** tähtsust nii majanduslikus, poliitilises kui sotsiaalses mõttes. Selleks, et konkureerida tööturul, saavutada majanduslikke eeliseid ja poliitilist mõjuvõimu on sageli vajalik ja nõutav ladus enamuskeele oskus. Jätta inimene ilma enamuskeele oskusest tähendab võtta temalt võimalus saavutada edu hilisemas elus. Sellegipoolest ei peaks enamuskeele laitmatu oskuse omandamine toimuma vähemuskeele oskuse arvel. Kakskeelsus annab üldjuhul juurde, mitte ei võta vähemaks.

Kas mu laps peaks hoidma oma kaks keelt erinevates olukordades ja erinevate inimestega (nt külalistega) suheldes teineteisest lahus? B13

Üks olulisi ideid laste kakskeelsel kasvatamisel on **keelepiiride paigas hoidmine**.

Kakskeelsuse eksperdid on ajast aega rõhutanud vajadust laste keelte kontekstid lahus hoida.

Näiteks on seda võimalik korraldada nii, et üks lapsevanem räägib lapsega ühes keeles ja teine teises keeles. Lapsel tekib kahe keele kuulamisel selge eristus. Keelte eristamine aitab lastel ära õppida, millal tuleks rääkida millises keeles ja millise vanemaga.

Samasuguse näite kahe keele selgelt eraldatud kasutamisest pakuvad meile Ameerika Ühendriikide kakskeelsed koolid. Nendes koolides jagatakse keele kasutamine teatud blokkideks. Näiteks ühel päeval õpetatakse õppekava aineid hispaania keeles, teisel päeval aga on õppekeeleks inglise keel. Toimub pidev keelte vaheldumine, et kindlustada mõlemate keelte võrdne rakendamine õppetöös. Erinevate keelte päevade mõte on säilitada **selged keelelised piirid**. Selle asemel, et luua Paabeli segadust ja keelte sasipundart, aitab keelte lahushoidmine kakskeelsele arengule hoopis kaasa.

Järjepideva keelte lahushoidmise väärtus muutub ilmsemaks, kui me kujutame endale ette vastupidist olukorda. Kujutlege lapsevanemat, kes räägib lapsega nii prantsuse kui inglise keeles (vt kolmas strateegia Sissejuhatuses). See lapsevanem lülitub ühelt keelelt teisele nii ühe lause piires kui ühelt lauselt teisele minnes. Tagajärg võib olla see, et laps hakkab vanemat jäljendama, kasutades samuti ühe ja sama lause piires erinevaid keeli. Lapse kakskeelse arengu väga varases staadiumis on see loomulik ja seda tuleks aktsepteerida. Mida vanemaks aga laps saab, seda olulisem on keelte eristamine. Kui lapsevanem hüppab ühelt keelelt teisele, võib jääda lapsele mulje, et on ainult üks üldine keelesüsteem. Seega võib keelte segamisest saada lapse jaoks normaalne ja loomulik tegevus. Kakskeelsete laste vanemad eelistavad üldjuhul niisugust segamist juba varasest east peale vältida (kui keelte vahetamisel pole just mingit erilist eesmärki).

Keelte lahushoidmine **selgete märgistuste ja piiride** abil muudab kakskeelse arengu pigem efektiivsemaks, sotsiaalselt aktsepteeritavamaks ja täiendab asjakohasemal moel lapse keelelist mälu ja keelerepetuaari. On siiski ka perekondi, mis harrastavad rääkimisel keelte segamist, kuid laps õpib sellegipoolest keeli eristama, kuigi see toimub mõnikord hiljem. Nagu üks lapsevanem märgib:

“Nii mina kui mu abikaasa lülitume omavahel rääkides üsna sundimatult inglise keelelt itaalia keelele ja vastupidi, nagu seda teevad ka paljud teised kakskeelsed paarid, keda me tunneme ... meie lapsed räägivad vabalt nii inglise kui itaalia keelt. Nad ei räägi järjepidevalt minuga ühes keeles ja isaga teises keeles ... Meie lapsed ei näita üles mingit märki segaduses olekust.” (*Bilingual Family Newsletter* (1997), 14. köide, nr 2, lk 6.)

Samuti kalduvad lapsed looma oma isiklikke (ajutisi) keelepiire, seda eriti nooremas eas. Näiteks võib lähenemise üks keel-üks lapsevanem korral laps harjuda rääkima ühte keelt ainult oma isaga. Tema jaoks on eelduspärane keelepiir see, et kõik mehed räägivad seda keelt. Kõigilt naistelt aga ootab ta, et nad räägiksid teist keelt.

Kuidas saavutada keelte lahushoidmine? Milliseid strateegiaid selleks rakendada?

(1) “**Üks keel-üks lapsevanem**”. Kumbki lapsevanem räägib lapsega omaette keeles ja laps vastab samas keeles.

(2) **Vähemuskeelt räägitakse ainult kodus**. Väljaspool kodu saab laps enamuskeele kogemuse.

(3) Rääkige teist keelt kindlatel päevadel nädalas – näiteks nädalavahetustel või **ülepäeva**. Mõned kakskeelsed perekonnad rakendavad seda strateegiat, kuid omaette küsimus on, kui võrd loomuliku või kunstlikuna see tegelikkuses välja kukub.

(4) Koolis või mõnes muus **institutsioonis** kasutatakse kodusest keelest erinevat keelt (nt kasutavad lapsed sünagoogis heebrea keelt või mošees araabia keelt, käivad keelekogemuse saamiseks laupäeva- või pühapäevakoolis).

Perekondlik elu pole alati piisavalt lihtne selleks, et tagada sujuv **keelte lahushoidmine**, eriti siis, kui püütakse saavutada keeltevahelist tasakaalu. Üks keel-üks lapsevanem strateegia

puhul kerkib üles küsimus, millist keelt räägivad vanemad omavahel. Millist keelt räägib perekond koos olles (nt söögilauas)? Niisugune otsus võib kallutada keelelist tasakaalu rohkem ühe keele suunas. Lapsevanemad peaksid juhinduma püüdest pakkuda lapsele kummagi keele kogemust nii kvaliteedi kui kvantiteedi osas **enam-vähem tasakaalustatult**. Seda ei ole võimalik saavutada matemaatiliste arvutuste abil, lähtudes kulutatud aja ja energia protsentuaalsest hulgast. Sellegipoolest tuleb keelelise tasakaalu üle hoolikalt järele mõelda ja selle korraldamist planeerida. Kui lapsel on samas perekonnas elavaid õdesid ja vendi, ei ole nende omavahelist suhtlemist just lihtne reguleerida.

Kui lapsevanemad arutavad keelelise tasakaalu küsimusi, on vaja arvesse võtta keele rolli ja staatust nii kogukonnas, koolis kui pereelus. Näiteks kui ühe keele prestiiž on madalam, võidakse sellele keelele kodus rohkem rõhku panna. Sobiv näide on perekond, kus isa räägib lapsega enamuskeelt, ema aga vähemuskeelt. Isa peaks kaaluma üleminekut vähemuskeele rääkimisele kodus, kuna see tõstaks lapse silmis selle keele staatust.

Kui kumbki vanem räägib lapsega omaette keeles, tekib küsimus, **millist keelt rääkida lapsega siis, kui saabuval külalised**. Kas vanemad jäävad vähemuskeele juurde (mida räägitakse tavaliselt) või lähevad üle enamuskeelele, et külalised vestlusest kõrvale ei jääks? Alternatiivina – ja seda soovitavad ka mõned eksperdid – saavad lapsevanemad jätkata suhtlemist tavapärasel keeles, et mitte muuta normaalseid keelemudeleid, ent vajadusel külaliste tõlkida.

Kui muudatusi ei tehta, tuleks külalistele viisakusest selgitada “koduseid keelereegleid”. Et külalised kõrvale ei jääks, võiks keegi vajaduse korral neile räägitavat tõlkida. Kui kõik pereliikmed lülituvad ajutiselt ümber külalise keelele, on võimalik lapsele märku anda, et tegemist on olukorraga, milles sotsiaalne etikett nõuab perekonna keelelist ümberlülitumist. Lapsed õpivad enamasti kiiresti ära, millist keelt millises situatsioonis ja kellega rääkida. Kompromisslahendus on lülituda ümber külalise keelele siis, kui te pöördate otse tema poole. Omavahel rääkides jätkab perekond tavapärase keelemudeli kasutamist.

Pole lihtsat vastust küsimusele, mida teha siis, kui normaalsed keelemudelid on rikutud. Keelelise arengu aspektid põimuvad etiketi ja kommete, isiklike suhete, tolerantsuse ja harjumustega. Loomulikult on vastused erinevate kultuuride ja erinevate perekondade puhul erinevad, kuid me saame siiski anda mõningaid suuniseid. Esiteks peaksid vanemad **arutama** omavahel ette- või tagasihaaravalt kõige sagedamini ette tulevaid olukordi. Mõttekas on planeerida ette, millist keelt kasutada võõrastega ja omavahel suheldes. Kui perekonnas valitseb selles suhtes üksteisemõistmine, lisab see kodusele keelele tugevust ja jätab külalisele mulje igapäevasest ja stabiilsest õhkkonnast. Samas on aga oluline säilitada loomulikkus ja head kombed, kuna keelele peaks olema ikkagi pigem meelelahutus kui raske töö. Üks osa kakskeelse loomulikest ja tavapärastest oskustest on teadlik ühelt keelelt teisele lülitumine. Esialgse õppimisperioodi järel (kui laps õpib ära, et on olemas kaks erinevat keelt ja on teadlik nende erinevustest) hakkavad kakskeelsed kokku puutuma terve rea olukordadega, kui neil tuleb vestluses minna üle ühelt keelelt teisele: et rõhutada teatud ideid, anda edasi olulisi sõnumeid, refereerida varasemaid vestlusi, vahel isegi selleks, et mõned inimesed räägitavast aru ei saaks. Lülitumine ühelt keelelt teisele pärast seda, kui on omandatud oskus kahe keele vahel selgelt vahet teha, on oluline osa kakskeelse keelerepertuaarist, millel on oma kindel funktsioon ja eesmärk.

Kas mu laps peaks sama inimesega rääkides kasutama kahte keelt? B14

Kakskeelse arengu varasemates staadiumides on üldjuhul parem, kui laps räägib **samade inimestega** järjepidevalt **ainult sama keelt**. Väikeses lapses tekitab see sageli segadust, kui kaldutakse kõrvale lähenemisest “üks keel inimese kohta”. Kujutlege olukorda, milles laps räägib isaga prantsuse keeles, too aga vastab inglise keeles. Laps üritab vastata inglise keeles, isa aga lülitub ümber prantsuse keelele. Laps võib muutuda ebakindlaks ja kahtlevaks.

Väikesel lapsel on vaja rääkimisel ja kuulamisel mõningast turvalisust ja stabiilsust. Samuti on oluline pidada kinni selgetest keelepiiridest ja hoida keeled omavahel lahus.

On üsna tüüpiline, et laps hälbib kindlaksmääratud keelepiiridest. Näiteks võib lähenemist üks lapsevanem – üks keel kasutatav isa märgata, et laps on hakanud temaga rääkima selles keeles, mida ta seni kasutas ainult emaga suhtlemisel. Et keelepiire säilitada, võib lapsevanem kasutada viisakaid ja delikaatseid “ümberorienteerimise” taktikaid nagu:

“Vabandust, mida sa ütlesid?”

“Mis sa ütlesid end tahtvat?”

“Ütle seda palun meie keeles.”

“Ütle seda palun uuesti.”

“Ma ei saanud päriselt aru. Kas sa kordaksid seda [prantsuse keeles]?”

Niisuguste **taktikate** järjekindla rakendamise korral õpib laps peagi, et keelepiirid on kindlalt paika pandud ja püsivad.

Kui aga laps on õppinud keeli selgelt eristama, pole vanemate laste puhul sugugi haruldane, et nad kasutavad sama inimesega rääkides oma mõlemat keelt. Kahekesi olles kasutab vanem laps sama isiku puhul tavaliselt järjepidevalt ja üsna muutumatult ühte harjumuspärast keelt. Kui aga vestlusesse lülitub teisi inimesi, võib laps **üle minna teisele keelele**. Näiteks kui ema ja laps räägivad tavaliselt omavahel prantsuse keelt ja vestlusesse sekkub isa, kes oskab rääkida ainult inglise keelt, lülitub laps loomulikkusega inglise keelele, et vestlusest saaksid osa võtta nii isa kui ema. Lapsed õpivad hämmastavalt hästi ära tundma, millal on sobilik teisele keelele üle minna. Osaliselt just sellel põhjusel näib kakskeelsetel olevat teataval määral sotsiaalset paindlikkust, mida ükskeelsed oma keelelises suhtlemises vältimatult ei vaja.

Niisuguses keelelises kohanemises peitub oht, et üks keel kujuneb teisest tugevamaks. Kui teise keele kogemus ja kasutamine väheneb, siis võib selle keele areng kannatada.

Lapsevanemad peavad seega leidma kompromissi (1) “keelelise vaba turumajanduse” vahel, kus juhuslikud sündmused vähemalt osaliselt dikteerivad keelte rakendamise määra, ja (2) äärmiselt struktureeritud ja reeglitega paikapandud keelestrateegia vahel.

Kas mu lapse hoiakud mõjustavad tema teise keele õppimist? B15

Lapsevanem võib luua küll innustava keelelise keskkonna, kuid sellest üksi veel ei piisa. Lapsevanem võib lapse kaasa võtta mitmesugustele reisidele, pakkuda talle rikkalikult ressursse ja materjale koduseks keele praktiseerimiseks ja varieerimiseks. Lapsevanem võib jälgida, et lapsel oleks võimalus kohtuda teiste vähemuskeele rääkijatega. Kõik see on väärtuslik ja loob head tingimused lapse kakskeelseks saamiseks. Kui aga ei toetata lapse **suhtumist, motivatsiooni ja huvi** keele suhtes, võib juhtuda, et lapsevanema lootus kasvatada laps kakskeelseks ei täitu.

Kasutagem selle küsimuse valgustamiseks analoogiat. Mõned vanemad ostavad oma lastele suurel hulgal raamatuid, uskudes, et kui nad soetavad koju mahuka raamatukogu, siis õpivad nende lapsed lugema. Õige füüsilise lugemiskeskkonna loomine on küll oluline, kuid sellest üksi jääb selgelt väheks. Lapsi tuleb julgustada lugema. On ka selliseid lapsevanemaid, kes arvavad, et lugemine on teatav oskus ja ka õpetavad seda sellena. Vääramatult järjekindlusega harjutatakse igal õhtul pool tundi lapsega koos lugemist. See kõik on väga tore, kuid sellest ei piisa. Sellised vanemad võivad avastada, et pärast seda, kui nende laps on iseseisva lugemise ära õppinud, kaotab ta huvi raamatute vastu. Lastele on lugemist õpetatud kui oskust, mitte kui meeldivat tegevust, millel on väärtus omaette. Kultiveerida positiivset suhtumist lugemisse, muuta kokkupuude raamatutega lapse jaoks lõbustavaks kogemuseks ja julgustada teda lugema on pikaajaste lugemisharjumuste kujundamisel väga oluline.

Kõik see kehtib ka kakskeelsete keelelise arengu puhul. Innustava ja vaheldusrikka keskkonna loomine sõnavara ja lingvistiliste struktuuride omandamiseks ning lapse keeleoskuse korraliku arengu tagamine on oluline, kuid see pole veel sugugi kõik. On oluline, et lapsel **seostuks tema kahe keelega positiivne enesemääratlus**. Lapsevanemad on ainult üks lapse keelelise innustamise allikas. Näiteks mõjustab lapse keelelist enesemääratlust ka vähemuskeele üldine staatus ühiskonnas. Mässava teismelise jaoks võib vanemate kiitusel olla kavatselise hoopis vastupidine mõju. Enne teismeiga ja ka selle ajal saavad vanemad kujundada lapse jaoks sobiva keelelise keskkonna. Näited lapsevanemate keelelisest planeerimisest on muuhulgas sobiva keskkooli valik, laste kaasavõtmine meelelahutusüritusele, kus kasutatakse vähemuskeelt, ning vähemuskeelt rääkivate sõprade küllakutsumine.

Lapse keelelist enesehinnangut on võimalik tõsta, kui te mitte ainult ei jälgi tema kahe keele oskuse arenemist, vaid ka tunnustate ja imetlete seda. Mõne kiitva sõna poetamine, kerge naeratus ja õlalepatsutus kakskeelsuse eest meeletab lapse tema kahe keele suhtes soodsamalt. Positiivne suhtumine kakskeelsusesse aitab pikemas perspektiivis kakskeelsuse säilitamisele oluliselt kaasa.

Kas on mõistlik kasvatada last kolmkeelselt?

B16

Erinevates maailmaosades leidub lapsi, kes õpivad ära kaks või rohkem kohalikku keelt ja lisaks sellele ka rahvuskeele. Indias ja Skandinaavias, Aafrikas ja Aasias leidub hulgaliselt lapsi, kes saavutavad kolmkeelsuse või mitmekeelsuse. Mõnedes maailma piirkondades on **kolmkeelsus** täiesti loomulik ja levinud nähtus. Niisugune kolmkeelsus avaldub üldjuhul pigem suulisel kui kirjalikul tasandil.

Kolmkeelsuse ja mitmekeelsuse kohta perekonnas leidub liialt vähe uurimusi, et pakkuda üheseid nõuandeid. Siiski on Kanadas tehtud üks uurimus laste kohta, kes saavutasid kolmkeelsuse inglise, prantsuse ja heebrea keeles (samuti inglise ja prantsuse keeles ja ühes kohalikus indiaani keeles). Ka mandri-Euroopas leidub rohkelt lapsi, kes saavutavad ladusa keeleoskuse kolmes keeles (nt rootsi, soome, inglise; saksa, prantsuse, inglise). Eriti kogenud ja edukad kolmkeelsete laste kasvatamisel paistavad olevat skandinaavlased. Paljud Skandinaavia lapsed õpivad koolis kahte keelt (nt inglise ja saksa) – lisaks sellele, et nad räägivad vabalt ka oma kodust keelt. Keeleõppel on Skandinaavias võrdlemisi kõrge staatus. Ka mõnedes Aafrika, Aasia ja India osades on kolmkeelsus üsna laialt levinud ja tunnustatud. Kolmkeelsust on võimalik omandada ja see on väärtuslik oskus.

Üks äraproovitud võimalus kolmkeelsuse saavutamiseks on see, kui lapsevanemad räägivad kodus lapsega kahte erinevat keelt, hariduse saavad lapsed aga kolmandas keeles. Kogukonna enamuskeelel on omandatud kolme keele suhtelisele tugevusele arvestatav mõju. Nende kolme keele ladusus tõenäoliselt aja jooksul muutub. Stabiilne kolmkeelsus tundub olevat haruldasem nähtus kui stabiilne kakskeelsus. Kolmkeelsuse varajast arengut on kergem korraldada kui selle säilimist teismeeas. Selleks, et kindlustada laste positiivne suhtumine nende keelelisse paljususse, on vaja leida kool, mis suhtuks pooldavalt mitmekeelsusse ja mitmekultuursusse.

Allpool on toodud kirjandusviited nende jaoks, keda huvitavad kolmkeelsete laste kohta tehtud juhtumiuuringud. Üks juhtumiuuring (Charlotte Hoffmann) käsitleb hispaania (omandatud enamuses isalt ja koduabilistelt), saksa (omandatud enamuses emalt ja külaskäikude kaudu) ja inglise keelt (omandatud enamuses eakaaslastelt ja koolis). Järgiti üks keel-üks lapsevanem “reeglit”. Koolikogemuse ja sõprussuhete arenedes sai inglise keel domineerivaks keeleks.

Mõned kolmkeelsete laste vanemad leiavad olevat vajaliku, et samal ajal õpiks ka üks lapsevanem (või mõlemad lapsevanemad) ära ühe uue keele. Kuigi see lapsevanem ei tarvitse lapse jaoks olla ideaalne keele – eeskuju, edastab ta lapsele ometi signaali, et perekonnas

väärtustatakse mitmekeelsust. Kuigi alati on oht, et niisugune lapsevanem võib lapsele õpetada keelevigu ja laps võib üle võtta ebakorrektsed vorme, annab see lapsele teadlikkuse, et uue keele omandamine on osa väärtustatud elukestvast õppes ja perekonnaelust. Üks kolmkeelsuse eeldusi on, et vähemalt üks keel tuleb välja arendada täielikult. Lapse kognitiivse arengu seisukohalt on oluline, et vähemalt üks keel areneks välja antud eale kohasel tasemel. Näiteks on lastel vaja piisavat keeleoskust, et toime tulla kooli õppekava järjest abstraktsema loomusega. Esineb väike risk, et kõik kolm keelt arenevad välja nõrgal tasemel. See mõjuks pärssivalt lapse kognitiivsele arengule ja nõuaks perekonnalt erilist valvsust, ekstra pühendumist ja läbimõeldud tegutsemist.

Kas kakskeelsuse ja kakskeelse kirjaoskuse omandamine toimub tüdrukutel ja poistel erinevalt?

B17

Lapsed on kahe keele omandamise kiiruses väga erinevad. Esineb suuri erinevusi tüdrukute seas ja samamoodi ka poiste seas. Niisugused erinevused võivad olla seoses isiksusega, keele kasutamise kvaliteedi ja kvantiteediga vanemate ja teiste inimestega suhtlemisel, erinevate kontekstidega, keskkonnaga ja atmosfääriga, milles keelt praktiseeritakse, samuti lapsele avaldatud survega ja lapse motiveeritusega. Laia üldistusena – millest on palju erandeid – võib öelda, et tüdrukute kakskeelne areng on üldjuhul pisut kiirem kui poiste oma. See võib osalt tuleneda lapsevanemate ootustest, mis on tüdrukute puhul erinevad kui poiste puhul. Näiteks ootavad paljud vanemad, et nende tütreid hakkaksid kiiremini lugema kui pojad. Sooline erinevus võib tuleneda ka suhtlemise tüübist, mida vanemad kasutavad oma tütarde ja poegade suhtlemisel, soolistest stereotüüpidest ning õpetajate ootustest ja käitumisest. Pole põhjust arvata, nagu oleks tüdrukutel rohkem soodumust saada kakskeelseks kui poistel, ja pole põhjust, miks peaks tüdrukuid kohtlema kakskeelsuse arendamisel teistmoodi kui poisse. Mõlema soo suhtumine vähemuskeelde võib eriti **teismeeas** muutuda probleemseks. Näiteks Walesis on leitud, et poistel kujunevad võrreldes tüdrukutega negatiivsemad hoiakud vähemuskeele suhtes. Teismeeas ja kahekümnendates eluaastates kalduvad tüdrukud pigem kakskeelsust säilitama, poisid aga kipuvad veidi kergemini üle minema inglise keelele. Niisugune tendents peegeldab osaliselt seda, milline käitumine tagab ühiskonnas kõrgemat staatust ja eakaaslaste heakskiitu, samuti massimeedia mõjusid ning jätkuvat vanemate ja “pärandkultuuri” mõju. Sellest soolisest mudelist esineb rohkelt erandeid. Samuti on teismeliste moevoolud üsna erinevad.

Kas esimesena sündinud laste kakskeelsuse areng erineb nende nooremate õdede-vendade omast?

B18

1950. aastatest peale on läbi viidud hulgaliselt uurimusi, mis on püüdnud tõestada, et vendade ja õdede vaheliste suhete mudel avaldab lapse arengule **mõju**, mida on seni tublisti **alahinnatud**. Üksiklastel, esmasündinutel ja viimaste noorematel õdedel-vendadel esineb üldjuhul mõningaid erinevusi isiksuse ja motivatsiooni pinnal, erinevusi koolis edasijõudmises ja hilisemas elus. Paraku selle kohta, kuidas mõjustavad õed-vennad kodust keelekeskkonda, eriti just kakskeelsetes perekondades, seni uurimused praktiliselt puuduvad. Teise lapse sündimise ajaks on perekonna keeleline mudel üldiselt üsna kindlalt välja kujunenud. Teise lapse sündides on enamus otsuseid koduse **keelekasutuse** kohta juba tehtud. Välja on kujunenud harjumused selles osas, millist keelt esmasündinud laps kasutab kummagi vanemaga rääkides ja tõenäoliselt võtab sama mudeli üle ka järgmine laps. Uus on ainult see, kuidas toimub suhtlemine vanemate ja nooremate õdede-vendade vahel. Kui ema on kodune, kajastub tema keel ka õdede vendade omavahelises suhtlemises (eriti juhtudel, kui lapsed on noored ja kui ema räägib enamuskeelt). Näiteks kui ema räägib lastega hispaania keelt, kalduvad lapsed omavahel rääkima samuti hispaania keelt. Iga uue lapse sündides võib aga muutuda perekonna keeleline tasakaal. Kuuldud ja räägitud keelte **tasakaal**

võib olla nooremate laste puhul erinev kui vanema lapse puhul. Noorem laps omandab keele sageli suuresti kuulmise ja vanemate lastega rääkimise kaudu. Vanem laps on noorematele **keele-eeskujuks**.

Seega võib nooremate laste kakskeelne areng olla mõnikord veidi aeglasem, osalt seetõttu, et nad jäävad välja ema ja vanemate laste vahel toimuvatest keerulisematest vestlustest, ja osalt seetõttu, et nad kalduvad kopeerima vanemaid lapsi. Samuti kipuvad vanemad lapsed vastama oma nooremate õdede ja vendade eest.

Nooremate laste eeliseks on aga üldjuhul asjaolu, et **vanemad** on kogunud perekonna keeleelu osas tublisti väärtuslikke **kogemusi**. Nad on omandanud vilumust ja oskusi kakskeelsete laste kasvatamisel. Ärevus, mis seostus vanima lapse kasvatamisega, on vähenenud. Otsused, millist keelt millistes olukordades ja milliste inimestega rääkides kasutada, on juba tehtud. Võimalik, et on olemas vaikumisi kokku lepitud ja aktsepteeritud **keelise käitumise mudel** perekonnasiseseks (ja väljaspool perekonda) suhtlemiseks, mis on sisse töötatud juba enne teise ja järgmiste laste sündi. Sel juhul järgmised lapsed lihtsalt sobituvad juba toimivasse mudelisse. Seetõttu kaasneb hiljem sündinud laste kakskeelse arenguga mõnikord vähem närvilisust ja ärevust.

Hiljem sündinute **keeleline areng** on mõnikord ajalises lõikes **erinev** esmasündinute omast. Nii nagu muutuvad perekondlikud olud ja sõprussuhete mudelid, ilmnevad geograafiline sotsiaalne ja tööalane liikuvus, võivad muutuda ka kakskeelse arengu väljavaated. Näiteks võivad vanemad lapsed kutsuda külla sõpru, kes räägivad enamuskkeelt. Mängimise keeleks saab enamuskkeel. Seega võib noorematel õdedel-vendadel olla suhteliselt rohkem kokkupuudet enamuskkeelega.

Teine võimalus on, et varsti pärast teisenä sündinud lapse sündi emigreerub perekond teisele maale. Asukohamaa keel omandab sel juhul hiljem sündinute puhul dominantsema rolli kui esmasündinu puhul. Seega võib vanimast lapsest saada aktiivne kakskeelne, nooremad lapsed aga võivad jääda passiivseteks kakskeelseteks. Muidugi võib esineda ka vastupidist. Kakskeelsete perekondade kohta avaldatud juhtumiuuringute järgi toimub õdede-vendade kakskeelne areng harva paralleelselt. Keelelist varieerumist esineb perekonnasiseselt samamoodi nagu väljaspool perekonda.

Kas ühelt keelelt teisele lülitumisel on mingi mõte või eesmärk?

B19

Kui mõlemad (või kõik) vestluskaaslased saavad mõlemast keelest aru, siis on ümberlülitumisel mingi kindel eesmärk. See teeb peaaegu sama välja, nagu oleks kasutusele võetud veel kolmas keel. Ümberlülitumine võib hõlmata suuremad kõneblokid, üksikud laused või toimuda ühe lause raames.

Mõned autorid eristavad keelte segamist ja ühelt keelelt teisele lülitumist. Keelte segamisest oli juttu seoses väikeste kakskeelsete lastega, kes mõnikord tunduvad (vähemalt näiliselt) kasutavat oma mõlemat keelt läbisegi. Ühelt keelelt teisele lülitumine seevastu viitab kakskeelsetele, kes eristavad oma kahte keelt. Nüüdseks leiavad paljud autorid, et vahetegemine keelte segamise ja ühelt keelelt teisele lülitumise vahel ei ole mõttekas ega reaalsusega kooskõlas. See arutelu on seotud veel teise vaidlusega, mille käigus püüti selgusele jõuda, kas väikesel lapsel areneb välja kaks eraldi keelelist süsteemi või ainult üks integreeritud süsteem. Kuigi teadus pole selles osas veel ühesele seisukohale jõudnud, usutakse järjest enam, et kakskeelsed lapsed suudavad (juba umbes kaheaastasena) aru saada, et tegemist on erinevate keeltega, lähtuvalt sellest, kes, millal ja kus räägib. Juba väga varases eas teavad lapsed, millist keelt kasutada millises olukorras ja millise inimesega rääkides. Ükskeelsed, kes kuulevad kakskeelseid ühelt keelelt teisele lülitumas, võivad seda pidada teatud puudeks, mõlema keele vähesest oskusest tingitud käitumiseks. Kakskeelsed ise võivad suhtuda oma keelelisse ümberlülitumisse murelikult ja vabandavalt ning seostada seda lohakate rääkimisharjumustega. Vaid vähesed kakskeelsed hoiavad oma kahte keelt täielikult

lahus. Ja ainult vähesed kakskeelsed räägivad oma mõlemat keelt sama hästi, kui seda teeks ükskeelne, kes räägib antud keelt emakeelena. Üks keel võib teist mõjustada ja mõnikord mõjustab kakskeelse domineeriv keel tema nõrgemat keelt. Ühelt keelelt teisele lülitumine seevastu on väärtuslik ja eesmärgipärane suhtlemisstrateegia. See ei toimu juhuslikult.

Enamasti on selleks mingi kindel põhjus ja loogika.

Lapsed lülituvad üldjuhul ühelt keelelt teisele ainult siis, kui nad räägivad inimestega, kes saavad aru mõlemast keelest. Samuti taipavad lapsed üsna kiiresti, kas ümberlülitumine on erinevate inimeste puhul aktsepteeritav või mitte. See tähendab, et kakskeelsed õpivad kiiresti ära tundma sotsiaalseid olukordi ja inimesi, kelle puhul ümberlülitumine on lubatav. Üks kolmkeelsete (inglise, itaalia ja urdu) laste vanem kirjutas järgmise teksti:

“Kui mu lastel on vaja rääkida ainult ühes keeles ... pole neil mingeid raskusi selle korrektse rääkimisega. Kui nad on aga koos sõpradega, kes räägivad kahte keelt ... segavad nad neid alatasa omavahel.” (Shera Lyn Parpia Khan väljaandes *Bilingual Family Newsletter*, 1999, 16. köide, nr 1, lk 5.)

Alljärgnev tabel esitab mõned näited levinumatest keelelise ümberlülitumise juhtumitest. Kui tahetakse millelegi osutada, mingit väidet esile tuua, edasi anda midagi niisugust, mida keegi teine on öelnud autentsemas vormis, väljendada sõprussuhte intiimsust ja mõnikord ka inimestel eravestlustest mitte osa saada, siis ei tulene keeleline ümberlülitumine keeleoskuse puudujääkidest või keelte sassiajamisest. See on varjatud kolmas keel, mida kakskeelsed kasutavad kindlatel põhjustel.

Konteksti sundimatus, projitseeritud staatus ja mentaliteet, aga ka kuulajate keeleoskus mõjustab keelelise ümberlülitumise iseloomu ja kulgu. See näitab, et keeleline ümberlülitumine pole ainult lingvistiline nähtus, vaid see viitab ka olulistele sotsiaalsetele ja võimusuhetele.

Levinumad ühelt keelelt teisele lülitumise olukorrad

(1) Mingi punkti **rõhutamine** vestluses.

(2) Kui mõni inimene ei tea teatud sõna või fraasi antud keeles, võidakse see **asendada** mõne teise keele sõnaga.

(3) **Soov selgemalt väljendada** mingit ideed. Rääkides arvutitest, matemaatikast või teadusest, võivad lapsed lülituda koduselt keelelt koolis kasutatavale keelele, et lisada väljendatule täpsust ja parandada arusaamist.

(4) Mingi fraasi või käsu **kordamine**. Näiteks võib ema korrata mõnda korraldust (nt Mine voodisse. Dos i'r gwely), et oma nõudmist ekstra rõhutada ja sellele rohkem kaalu anda. Kordamist võidakse kasutada ka mingite punktide selgitamiseks. Mõned õpetajad selgitavad klassis kõigepealt mingit uut mõistet ühes keeles ja seejärel teha sama teises keeles, lootuses, et kordamine lisab mõistmisele sügavust.

(5) **Sõprustunde** väljendamine. Näiteks väljendab üleminek ühiselt enamuskeelelt vähemuskeelele, millest nii kuulaja kui rääkija aru saavad sõprust, ühist identiteeti. Kuulaja tugevama keele kasutamine vestluse osana võib viidata lugupidamist, soovi kuuluda või olla aktsepteeritud.

(6) **Viitamaks** mingile varem toimunud **vestlusele** võidakse sel puhul kasutada keelt, milles kõnesolev vestlus toimus. Näiteks räägivad kaks inimest omavahel hispaania keelt. Rääkides vestlusest, mille ta pidas ingliskeelse ükskeelsega, antakse see autentsel kujul edasi – inglise keeles, nagu see toimus.

(7) Vestlusesse **sekkumise moodus**. Inimene, kes püüab lülituda vestlusesse, võib kasutada selleks vestluskeelest erinevat keelt. Samuti võib vestluse katkestamist markeerida teise keele kasutuselevõtmine.

(8) **Pinge vähendamine ja huumori sissetoomine** vestlusesse. Näiteks kasutavad kaks inimest kohtudes ühist enamuskeelt (nt suahiili või inglise keel Keenias). Vestluse

arenedes, kui selguvad rollid, staatused ja hõimuline kuuluvus, võib üleminek piirkondlikule keelele viidata sellele, et barjäärid on langenud. Ümberlülitumine viitab ühtekuuluvustundele ja aina suurenevale sündimatussele.

(9) Inimeste vestlusest **kõrvalejätmine**. Üks selline näide ilmnes ühes Londoni teatris. Kahe inglise keelt rääkiva naise ees istus väga pikk ja laiaõlgne professor. Enne eesriide tõusmist läksid naised üle uelsi keelele ja avaldasid oma rahulolematust selle üle, et see suur mees nende vaate blokeerib. Lõbustatud professor ei öelnud midagi. Etenduse lõpus ta lihtsalt pööras end nende kahe naise poole ja väljendas uelsi keeles lootust, et neile tükk meeldis.

(10) Et osutada suhte muutumisele või **suhtumise muutumisele**. Näiteks mingis maailmakeeles peetud ärivestluse lõpus võidakse hüvasti öelda rahvuskeeles.

Millal hakkab mu kakskeelne laps suutma tõlkida ühest keelest teise? B20

Umbes kolme kuni nelja-aastased lapsed suudavad (juhul, kui nende mõlemad keeled on võrdlemisi hästi arenenud) vähehaaval hakata lihtsaid sõnu ja lauseid ühest keelest teise **tõlkima**. Mõnikord teevad lapsed seda automaatselt, suuresti enda lõbuks ja vanemate rõõmuks. Näiteks kui üks lapsevanem ei oska mingit keelt, võib laps talle kiiresti selgitada, mida teises keeles öeldi. See võib ilmnedada arstil käies, ukse taha ilmunud müügiagendiga suheldes, lapsevanemate koosolekul, valitsusametnikega suheldes ja poes.

Laste tõlkimisel on olemas väga **positiivne külg**. See annab lapsele privilegeeritud positsiooni ja võimutunde. Andes mingit sõnumit edasi ühelt inimeselt teisele, võivad lapsed sellesse lisada mingi oma värvingu, osaleda otsuse tegemisel, pälvida lapsevanema kiituse, parandada oma staatust ja enesehinnangut, tõsta oma väärtust perekonna silmis, koguni pöörata sõnumi enda kasuks! Kui lapsi saab kasutada tõlgi rollis, muutuvad nad sageli vanematele lähedasemaks. Toimib vastastikune sõltuvus. Tõlgiks olemise akt väljendab empaatiat, soovi läheneda. Sellega võib kaasas käia suurem küpsus, avatus, taiplikkus ja eneseusaldus. Paraku võib tõlkimisest saada lastele ka paras **nuhtlus**. Olles vahendaja kahe täiskasvanu vahel tuleb sageli tõlkida keelt, mille tase on lapse tavapärasest kõrgem. Näiteks kui kakskeelne laps või teismeline käib koos emaga arsti juures ja ema ei saa arsti keelest aru, võib meditsiinikeele tõlkimine nõuda lapselt tõsist pingutust. Laps võib sattuda emotsionaalsesse stressi, kuna ta on saanud osa intiimsest informatsioonist. Kui laps on pidevalt sunnitud tõlkima, kuna tema vanemad ei saa aru piirkonna enamuskeeles, võib laps ilma jääda lapsepõlve rõõmudest ja meelelahutustest, olles aina oma vanemate ja ümbritseva ühiskonna vaheliseks keelesillaks.

Samuti tekitab lapses **pinget** see, kui vanemad eeldavad, et ta suudab tõlkida ühe hetkega, näidates kõigile, millise kergusega ta balansseerib kahe keele vahel. Laste jaoks on keel midagi loomulikku, normaalset ja alateadlikku. Keeleliste trikkide sooritamine kahes erinevas keeles on lapse jaoks kummastav. Kui tõlkimist kasutatakse mänguna, on see kunstlik, piirav ja piinlikkust tekitav.

Seega on üsna hägus piir lapse kakskeelsuse ja tema kahe keele oskuse tunnustamise vahel ning eeldamise vahel, et ta on valmis lõbustama vaimustatud kuulajaskonda keeleliste trikkidega. Niisugustes olukordades on kõige olulisem lapse **enesehinnang** ja suhtumine keeltesse. Lähtuma peaks sellest, et laps oleks keelte suhtes soodsalt meelestatud ja tunneks oma kakskeelsusest rõõmu.

Lapsevanemad, kes tahavad, et nende laps omandaks mõne mittekohaliku keele, peavad oma lapsele varuma nii palju erinevat massimeedia materjali kui võimalik. Vähemuskeelse või võõrkeelse massimeedia kaasamine on oluline mitte ainult keeleoskuse parandamise huvides, vaid ka selle keele **prestiži** tõstmisel.

Samas peame oleva teadlikud sellest, et massimeedia pakub lapsele ainult **keele vastuvõtmise** kogemust. Juhtub harva, et laps televiisorit vaadates või kassetti kuulates sealjuures ise räägib.

Kassetid ja plaadid, mis kutsuvad last aktiivselt kaasa lööma, pakuvad väärtuslikumat keelelist praktikat.

Enne teismeiga ja eelkõige just teismeeas suureneb sageli domineeriva, enamuskeelse massimeedia surve. Lapse eakaaslased kuulavad kõrge staatusega anglo-ameerika popmuusikat, vaatavad filme ja televisiooniprogramme. Teismee-eelikute ja teismeliste **mõjuvõimsad pop-ikoonid** on liialt harva pärit vähemuskeelsest maailmast ja jõuavad lasteni liialt sageli inglise keele vahendusel. Nendel aastatel on laste kakskeelsus ohus, kuna nad püüavad kohaneda eakaaslaste normidega, mis seonduvad eelkõige enamuskultuuriga. Mingi **keele staatus** või negatiivne kuvand võetakse väljaspool kodu kiiresti omaks. Ühinedes õrnas eas (st alates seitsmenda eluaastast) kampade, klubide ja meeskondadega, tunnetavad lapsed hõlpsasti ära keelte staatuse pingerea. Seda süvendab ja laiendab omakorda meedia. Seega peavad lapsevanemad jälgima ja mõnikord näitama üles loovat lähenemist, et laste keeleline menüü ei muutuks ühes keeles lahjutavaks dieediks ja teises rikkalikuks pidusöögiks.

Uurimused on näidanud, et lapsed, kes **säilitavad oma vähemuskeele**, on üldjuhul teismeeas osalenud väljaspool kooli toimuvatel vähemuskeelsetel üritustel. Walesis läbiviidud uurimistööst selgub, et teismeliste laste vähemuskeelele ei osutu ohtlikuks mitte enamuskeelne meedia kui selline, vaid pärssivalt mõjub vähemuskeele unarusse jätmise, järjest vähenev osalemine väljaspool kooli toimuvatel vähemuskeelsetel üritustel. Teismelise kultuurist saab tema keelele tähtsaim element.

Mis aitab kakskeelse lapse arengule kaasa? B22

Selleks, et mingi keel säiliks, on vajalik lapse aktiivne osalemine selles keeles. Keel peab osutama lapse jaoks väärtuslikuks ja kasulikuks, meelt lahutavaks ja nauditavaks väga erinevates olukordades. Muusika ja näitemäng on ainult kaks võimalust paljudest, mille kaudu laps saab oma keele kasutamisest rõõmu tunda. Niisugustes olukordades on keel ainult vahend, mitte eesmärk omaette. Muusika ja näitemängu käigus toimub keeleline areng peaaegu märkamatu ja lapse jaoks meelelahutuslikul viisil.

Kui keelt õpitakse last sisemiselt motiveerivate tegevuste kaudu (nt poeskäimine, küpsetamine, laulmine, etlemine, aga ka autentne ja elav tegevus koolipingis), siis elavad keeled lapse sees veel kaua.

Teismeeas on oluline pakkuda lastele nende keelte säilitamise huvides innustavaid tegevusi – tegevusi, mis teismelisi motiveerivad. Eriti kehtib see nõrgema ehk vähemuskeele kohta. Kui rockmuusika ja peod, naermine ja lähedussuhted toimuvad vähemuskeeles, võib kakskeelsus nendel rasketel aastatel jõudsalt edasi areneda. Kui teismeliste ei anta võimalust vähemuskeelses tegevuses osalemiseks, võib kogu varasem töö kakskeelsuse arendamise alal luhta minna.

Kas arvutid ja infotehnoloogia mõjustavad mu lapse kakskeelsust? B23

Personaalarvutite, e-posti ja raamatukogu andmebaaside, kooliarvutite ja infotehnoloogia võidukäiguga on enamuskeel edenenu **vähemuskeelte arvel**. Tohutud hulgad tarkvara on saadaval ainult ingliskeelsena. Arvutitega kokku puutudes töötavad lapsed väga tõenäoliselt inglise keele vahendusel. Ühtlasi tähendab see, et elektroonika kõrge staatusega inglise keele kõrge staatusega. Inglise keele prestiiž tõuseb vähemuskeele arvel, kuna viimane tundub sellel taustal vanamoodsam, traditsioonilisem ja ajaloolisem.

Me ei saa pead liiva alla peita ja kujutleda, et internetil ja arvutitel ei saa meie tulevikuelus olema kuigi olulist rolli. Ühiskond nõuab, et praktiliselt kõik lapsed omandaksid teadmisi arvutite tööpõhimõtete ja väärtuse kohta nii kodus, koolis, äris kui ühiskonnas. Inglise keele domineerimine arvutimaailmas tähendab, et vanemad peavad selle aspektiga **keelte võrdse kasutamise strateegiate** kujundamisel perekonnas arvestama. Varasemast olulisemaks võib

osutada teatud tegevuste läbiviimine teistes keeltes kui inglise keeles (nt kirikuskäimine, klubi- ja seltsielus osalemine, elamine ümbruskonnas, mis võimaldab lapsel oma nõrgemat keelt järjepidevalt praktiseerida). Kakskeelne lingvistiline tarkvara, mis paneb tööle lapse mõtlemissüsteemi, vajab multimedialset kogemust, mis ulatub paeluvatest arvutitest ja intrigeerivast internetist kaugemale.

Mil määral peaks lapse kakskeelsuse säilitamisel täiskasvanueani lähtuma tema tööalastest väljavaadetest?

B24

Kaks **olulist tegurit** keele elus on: (1) Keelt tuleb **perekonna raames reprodutseerida**. Kakskeelsus eksisteerib seetõttu, et sellel on koht ema ja isa elus ja kogukonnas, ning oma seose tõttu kultuuri ja päritoluga; (2) Keelel peab olema selle kasutaja jaoks **sotsiaalne ja majanduslik otstarve**. Keele staatus indiviidis ja ühiskonnas on tunduvalt tugevam, kui antud keelel on majanduslik väärtus. Vaadeldes näidet lapsest, kes räägib vähemuskeelt ja on saanud samas keeles koolihariduse. Kui tööturg ei paku sellekeelseid töökohti, siis vähendab see asjaolu antud keele väärtust märkimisväärselt, isegi kahjustab seda. Kui keelel on tööturul ja karjääri tegemisel oma **kasutusväärtus**, annab see keeleõppele ja kakskeelsuse arendamisele täiendavat hoogu ja motivatsiooni juurde.

Nagu iga teinegi, vajavad ka kakskeelsed ligipääsu tööturule ja mõjuvõimule. Üle kõige soovivad kakskeelsed vältida vaesust, allasurutust ja tõrjutust. Koduse, kogukondliku ja kultuurilise keelelu kvaliteet sõltub osalt majanduslikust olukorrast. Keelt ja perekonna majanduslikku olukorda ei saa vaadelda üksteisest lahusolevana.

Nii praeguse aja kui tuleviku tööturul on mõnedel kakskeelsetel teatud **eeliseid**, kuna nad suudavad liikuda erinevate turgude vahel ja suhelda erinevate keelerühmadega. Kakskeelsed suudavad paindlikumalt ja mobiilsemalt tegutseda lepitajate ja vahendajatena, müügiesindajate ja müüjatena. Inimestel, kes oskavad rääkida prantsuse ja inglise, saksa ja inglise, saksa ja prantsuse, jaapani ja prantsuse keelt ning mitmesuguseid muid keelte kombinatsioone, on tulevikus rahvusvahelistel tööturgudel soodsad väljavaated. Euroopa Liit püüab parandada erinevate Euroopa keelte staatust. See väljendub suuremate rahvusvaheliste keelte nagu saksa, prantsuse, itaalia, hispaania ja inglise keele täielikus tunnustamises, samuti mitmete põliste “esimeste” keelte (nt iiri keel) tunnustamises ja Euroopas “vähemkasutatud keelte” nagu luksemburgi, provansi ja friisi keele toetamises.

Mis saab nendest, kelle üks keel on mingi **vähemuskeel**? Kindlasti on oluline, et nad suudaksid omandada hea enamuskeele oskuse. Nagu hispaania keelt rääkivate ameeriklaste näitel selgub, eeldab võimule ja töökohtadele ligipääs laitmatut inglise keele oskust. Vähemuskeele rääkijatel on vaja omandada kakskeelsus, et suurendada oma väljavaateid majandusliku edu saavutamisel.

Kui vähegi võimalik, tuleks julgustada vähemuskeelse **töökoha** valimist, et kindlustada selle vähemuskeele jätkusuutlikkus. Selleks, et inimesed veenduksid mingi vähemuskeele otstarbekuses ja väärtuses, peavad ühiskonnas olema saadaval töökohad, mis nõuavad ja väärtustavad antud vähemuskeele oskust. Näiteks Gwyneddi maakonnas Põhja-Walesis peate selleks, et saada õpetajaks, tsiviilteenistujaks või kohalikuks äritegelaseks, valdama vabalt nii uelsi kui inglise keelt. Kataloonias ei ole majanduslik edasijõudmine sageli võimalik ilma hispaania ja katalaani keele oskusega. Baskimaal on vaja julgeoleku tagamiseks ja töökohal prestiiži omamiseks osata nii baski kui hispaania keelt. Helmut Schmidt, kunagine Saksamaa Liitvabariigi kantsler, on öelnud: “Kui te tahate meilt midagi osta, võite te rääkida millises keeles tahes, me püüame teist aru saada. Kui te tahate aga meile midagi müüa, siis peate te rääkima meie keelt.”

Kohtades, kus tööturg nõuab või eelistab kakskeelseid, on kakskeelsed palju enam huvitatud oma kahe keele säilitamisest kuni täiskasvanueani. Kui keelel puudub majanduslik

kasutusväärtus, siis on **motivatsioon** selle keele säilitamiseks täiskasvanueani muidugi väiksem. Nendel juhtudel sõltub keele säilitamine sotsiaalsest ja kultuurielust.

Mul oleks vaja vahetada keelt, mida ma olen lapsega suhtlemisel kasutanud. Kuidas see talle mõjub? B25

Tavaliselt esitavad selle küsimuse lapsevanemad, kes kas vabal valikul või vajaduse pärast **kolivad elama mõnele teisele maale**. Lapsevanemad teevad sageli otsuse hakata kodus kasutama antud piirkonna keelt, et võimaldada lapsele kiiresti rohkelt kogemusi ja kokkupuudet uue keelega. Eriti tõenäoline on selline käitumine juhul, kui vanemad kavatsevad uuele maale jääda pikemaks ajaks.

Kui **perekonna elustiil muutub** (nt kui toimub lahutus, üks lapsevanem sureb, pere juurde kolib elama vanavanem), võib tekkida vajadus kindlakskujunenud keelelisi mudeleid muuta. Esimesena tuleb rääkida selgeks küsimus, kas keelte muutmine on mõttekas või mitte. Kas äkiline keele muutmine mõjustab lapse **emotsionaalset ja isiksuslikku arengut**? Kas uuel maal, kus laps tunneb end niigi segadusseasetu ja isoleerituna, ei süvenda koduse keele muutmine tema ärevust veelgi? Kas pole kodune keeleline stabiilsus kui kindel kalju, millele laps saab ehitada oma uued suhted ja uue elumudeli?

Otsuse tegemisel on oluline **arutada teemat lapsega** tasemel, millest laps on suuteline aru saama. Laps väärrib ja vajab selgitust. Kui vähegi võimalik, peaks laps saama otsustamise protsessis osaleda.

Lapsed oskavad nendele omasel moel väljendada oma muresid ja hirme, eelistusi ja prioriteete. Kui laps on tuliselt keele muutmise vastu, on tõenäoliselt mõistlik muutusest loobuda või viia see läbi võimalikult pikkamööda. Kui laps leiab, et ta on muudatuseks valmis, on siiski äärmiselt oluline toimuvat jälgida ja selle üle koos lapsega arutleda ning olla lapsele toeks.

Lapsed suudavad keelelise muudatuse üldjuhul kergemini üle elada kui täiskasvanud. Neil on sageli oskus sõlmida uusi suhteid ja kohaneda uute oludega viisil, mis tundub paindumatu täiskasvanu jaoks raske. Saades vajalikku toetust ja hoolitsust on lapsed üllatavalt kohanemisvõimelised. Siiski on oluline, et lapse hooldajad, õpetajad ja teised laste tema päevastes tegevustes toetavad isikud räägiksid kohe alguses lapsega selgeks tema vajadused ja probleemid. Kuigi absoluutne kaitse on võimatu, on siiski võimalik luua **toetav õhkkond**, mis aitab ajutistest psühholoogilistest probleemidest üle saada.

Kui sellisesse keele muutmise olukorda on kaasatud kahe-, kolme- või nelja-aastased lapsed, on lapsel talle antavaid selgitusi raskem mõista. Väga väikeste laste puhul on kindlasti väga oluline organiseerida teatav **üleminekuperiood**. Väga väikesed lapsed ei tarvitse üleminekut märgatagi, kui ühe keele kasutust aegamööda piiratakse ja teise keele mahtu suurendatakse. Kui sellega käib kaasas armastav toetus, hoolitus ja osavõtlikkus, võib selline üleminek toimuda võrdlemisi sujuvalt. Kui muudatus toimub äkitselt ja üleöö, ei tarvitse laps sellest aru saada ja tal võib tekkida tõrjutuse tunne ning avalduda usaldamatus ja närvilisus.

Mu laps segab omavahel kahte keelt. Mida ma peaksin tegema? C2

Käsitlege ennast kui **täiesti tüüpilist** perekonda. On tõenäoliselt ainult väga vähe kakskeelseid perekondi, kus laps ei sega kahte keelt omavahel, seda vähemalt varajastes staadiumides. Keelte segamist nimetatakse ka teisiti:

üleminek (üleminek ühelt keelelt teisele)

koodivahetus ehk ümberlülitumine* ja

*Vt B20

keelte **kokkupõrkumine**. Viimast peetakse tänapäeval halvustavaks ja ülekohtuseks terminiks, mis ei vasta sellele, kuidas kakskeelsed tegelikkuses oma keeli kasutavad.

Paljud inimesed tunnevad muret keele puhtuse – keele standardiseerimise pärast. Puhta keele jüngris tekitab kahte keelt omavahel segava inimese kuulamine põlgust. Kuigi keeleline puhtus on oluline teema, on lapse vaatenurgast vaadatuna igasugune keelte segamine selle

teenistuses, et tema sõnum kohale jõuaks ja seda mõistetakse. Hübriidkeeled (nt pidev hispaania ja inglise keele segamine) on üldiselt ajutine nähtus, kuid mõnedel juhtudel võivad need olla ka üsna püsivad ja ilmned suuremas grupis (nt hispaania ja inglise keele segamine mõnedes New Yorgi kvartalites).

Keelte segamine on **tüüpiline** ja kakskeelsuse **varajastes staadiumides** ootuspärane. Paljudele vanematele siiski ei meeldi kuulda oma last kahte keelt läbiseigi rääkimas. Lapsevanemad saavad keelte eristamise protsessis erineval moel abiks olla. Kõige olulisem on hoiduda kritiseerimisest või pidevast vigade osutamisest, mis annab märku ärevusest ja murest.

Asjaolu, kas kakskeelne laps segab omavahel kahte keelt või mitte, sõltub erinevatest mõjuritest nagu:

- * millisel määral lapse kuuldes kahte keelt teineteisest eristatakse (erinevate inimeste ja erinevate olukordade puhul);
- * kahe keele tasakaal lapse kodus ja kogukonna elus;
- * keelekogemuse kvantiteet kummaski keeles;
- * keelekogemuse kvaliteet;
- * millisel määral aktsepteerivad (või ei aktsepteeri) lapsevanemad kahe keele segamist; ning keelte segamise kogemus kogukonnas.

Tõenäoliselt pole sellest oodata positiivset mõju lapse keelelisele arengule. Vastupidi, pigem võib eeldada, et see tekitab lapse keelekasutuses tõrkeid, tekitab temas kakskeelsuse suhtes ärevust ja võib aeglustada keelelist arengut. Pidev keskendumine keelelisele korrektsusele ja vormile on lapse jaoks ebaloomulik, kuna teda huvitavad rohkem faktid ja ideed, lood ja tegevused. Lapse jaoks on keel **vahend millegi saavutamiseks**, mitte eesmärk omaette. Keel on sõiduk, mis võimaldab edasi liikuda infovahetuse ja sotsiaalse kommunikatsiooni teedel. Lapsevanemad saavad ühtlasi tagada, et peetakse kinni **keelte piiridest**. Kui vähegi võimalik, peaks lapsevanem rääkides erinevad keeled üksteisest lahus hoidma, vähemalt lapse esimestel eluaastatel. Lapsevanem, kes ütleb lapsele ühe lause prantsuse keeles ja seejärel kohe järgmise inglise keeles, annab lapsele varjatult märku, et keelte segamine on võimalik. Lapsed saavad paraku väga kiiresti selgeks, milliste inimeste juures nad võivad endale lubada ümberlülitumist ja milliste inimeste puhul nad peavad jääma peaaegu eranditult ühe keele juurde.

Üks keelte eristamise vorme on **strateegia “üks lapsevanem – üks keel”**. Kumbki lapsevanem räägib lapsega omaette keeles. Teine võimalus on see, et kumbki lapsevanem kasutab ühte kindlat keelt ja teist keelt kasutatakse muudes kontekstides (nt koolis, usuaasjades, massimeedias, kogukonnas). Kui keeli eristatakse selle kaudu, et neid räägivad erinevad inimesed, erinevates kontekstides ja isegi erinevatel ajahetkedel päeva või nädala jooksul, õpib laps, et keelte jagunemine erinevateks kategooriateks on olemas. Alguses võib sellegipoolest ette tulla keelte segamist, kuid piiride seadmine võimaldab sujuva ülemineku staadiumi, milles lapsed hoiavad keeli võrdlemisi hästi üksteisest lahus.

Kas mu laps õpib oma kahte keelt poole kehvemini kui ükskeelne laps ühte keelt? C5

Vastus sellele küsimusele on kindel “ei”. Lapse keeleõppe võimetel ei ole mingeid teadaolevaid piire. Ei saa öelda, et ükskeelsel oleks üks hästi täispumbatud keeleballon ja kakskeelsel kaks pooltühja keeleballoni. Lapse ajumaht on piisavalt suur, et võimaldada kahe või enama keele omandamist. Umbes kaks kolmandikku maailma elanikkonnast on kakskeelsed ja see näitab, et kakskeelsus ja kolmkeelsus on täiesti võimalikud.

Tõenäoliselt ei ole kakskeelse lapse **sõnavara** kõikides keeltes nii suur kui ükskeelse lapse puhul. Üldjuhul aga ületab lapse kahe keele sõnavara kokku tunduvalt ükskeelse ühe keele

sõnavara mahu. Kakskeelsete laste sõnavara on enamasti piisavalt suur, et end kummaski keeles vabalt ja probleemitult väljendada. Kohati võib küll ette tulla perioode, kui kakskeelne laps näib olevat ükskeelsest keelelises arengus mõnevõrra maha jäänud. See **mahajäämus** on aga tavaliselt ajutine. Kui lapsel on keelega piisavalt palju kokkupuudet ja praktiseerimise võimalust, läbib ta samad keelelise arengu etapid nagu ükskeelne lapski. Vahel võib see veidi rohkem aega võtta, kuid marsruut läbi arenguetappide on samasugune.

Kas mu lapse kakskeelsus mõjustab tema mõtlemist?

C6

Vastus on jah ja tõenäoliselt positiivses suunas. Kahe keele olemasolu aju operatsioonisüsteemis võimaldab mõtlemismasinal tõhusamalt töötada. Sellel on erinevad põhjused. **Esiteks** on kakskeelne laps vähem keskendunud keele sõnakõlale ja -vormile. Kakskeelne kaldub olema rohkem teadlik keele juhuslikust iseloomust. Näiteks ei ole 'kuu' mõiste sama, mis on sõna 'kuu'. Kahe või rohkema keele valdamine näib **vabastavat** lapse ühe keelega seotud piirangutest, võimaldades tal näha ideid, mõisteid, tähendusi ja mõtteid keelest endast lahusolevana.

Teiseks on kakskeelsel lapsel võimalus vaadelda mingit teemat või probleemi läbi ükskõik kumma keele prisma. Kummagi keele sõnavaraga seostuvad erinevad assotsiatsiooni, tähenduste variatsioonid annavad mõistmisele **lisanüansi**. Vaadake lihtsat näidet lapsest, kes teab kahte sõna mõiste 'rahvatants' kohta. 'Rahvatantsuga' seonduvad assotsiatsioonid on erinevad suahiili, rootsi, šoti gaeli või hispaania keeles. See ulatuslikum assotsiatsioonide hulk annab kakskeelsele või mitmekeelsele lapsele avarama nägemuse ja võimaldab laiahaardelisemat mõistmist.

Kolmandaks võib kakskeelne laps olla suhtlemisel tähelepanelikum. Kuna kakskeelsed peavad teadma, millal rääkida millist keelt, suutma eristada erinevaid keeli, pidevalt jälgima, millist keelt kasutada, näivad nad olevat kuulajate vajaduste suhtes tähelepanelikumad kui ükskeelsed. Kuna kakskeelne on keelega seonduvast veidi rohkem teadlik, siis võib ta olla rohkem huvitatud tõhusast ja **empaatilisest** kommunikatsioonist. Kui kakskeelne on teadlikum sellest, mis toimub keele varjus, ümber ja sees, suudab ta olla rohkem kooskõlas kuulaja vajadustega, edastades tähendusi paindlikumal moel.

Neljandaks on alust väita, et kakskeelsed on oma mõtetes suhteliselt **loovamad** ja suurema kujutlusvõimega. Kuna neil on iga objekti ja idee kohta käepärast kaks sõna, on paljud kakskeelsed oma mõtlemises paindlikumad ja ladusamad, nad on originaalsemad mõtlejad. Tundub, et kakskeelsed suudavad hõlpsamini liikuda sõnapiiridest väljapoole ja luua suurema hulga seoseid ja tähendusi. See eeldab, et kakskeelse mõlemad keeled on küllaltki hästi arenenud.

Viiendaks nähtub uurimustest kanada, baski, katalaani ja uelsi kakskeelse hariduse kohta, et paljud lapsed, kes suudavad õppetöös kasutada kahte keelt, saavutavad koolis suurepäraseid **tulemusi**. See on tõenäoliselt seotud mõtlemise eelistega, millest oli juba juttu eespool. Negatiivsed mõjud mõtlemisele avalduvad ainult väga vähestel juhtudel, kui lapse mõlemad keeled on alaarenenud. Kui laps ei saa **õppetöoga** hakkama kummaski keeles, võib tal esineda mõtlemises mahajäämust. Kui lapse üks keel on hästi arenenud ja teine veidi vähem arenenud, siis on ootuspärane, et lapse mõtlemine või saavutused õppetöös erinevad ükskeelse lapse omadest.*

*Vt E22

Hea uudis kakskeelsetele vanematele on see, et kahe hästi arenenud keele puhul esineb mõtlemises pigem **ettejõudmist** kui mahajäämist. Kujundlik Uus Testament kirjeldab kakskeelsuse küsimusi. Vana Testamendi idee Paabeli tornist ja keelte segamisest asendub Uues Testamendis arusaamaga, et keelteoskus on hinnaline and. Uue Testamendi järgi graveeriti kiri ristile, millel Jeesus kannatas, kolmes keeles – heebrea, ladina ja kreeka keeles. Sellel ajaloo pöördelisel momendil pandi rõhku kolmkeelsusele. Varastele apostlitele kingiti

jumalik and – keelte valdamine – kui ülistus keelte paljususele. Kakskeelsuse uurimuse uueks testamendiks 20. sajandi lõpus on teadmine, et kakskeelsus avaldab laste mõtlemisele positiivset mõju ega tekita neis vaimset segadust.

Kas kakskeelsus avaldab mõju aju tööle?

C7

Erinevates uurimustes on käsitletud kakskeelsete aju tegevust. Sageli küsitakse, kas kakskeelse aju funktsioneerib teisiti kui ükskeelse aju. Kuidas on kakskeelse ajus korraldatud keele töö võrreldes ükskeelsega? Sellealane uurimistöö on alles lapsekingades ja uuematest ülevaadetest nähtub, et ainult **vähesed järeldused** on leidnud ühest kinnitust. Näiteks ühe uuringu käigus viidi keegi mees hüpnoosis tagasi aega, mil ta oli seitsmeaastane. Hüpnoosis olles rääkis mees vabalt jaapani keelt. Kui ta pöördus tagasi oma täiskasvanuümbrusesse, ei suutnud ta jaapani keelt rääkida. See viitab asjaolule, et keel, mis on varases lapseas omandatud, kuid seejärel unarusse jäetud, säilib latentsena mälus. Teised uurimused pole nimetatud avastust siiski kinnitanud. Seega ei saa me siin hetkel teha lõplikke järeldusi. Enamiku paremakäeliste täiskasvanute puhul on vasak ajupoolkera keele töötlemisel dominantsem positsioonis. Mõnede autorite sõnul ekspluateerivad kakskeelsed oma esimese või teise keele töötlemisel paremat ajupoolkera rohkem, kui seda teevad ükskeelsed. Seega väidetakse, et kakskeelse teine keel rakendab keelelise informatsiooni töötlemisel paremat ajupoolkera rohkem kui esimene keel. Teise keele oskuse arenedes aga võib parema ajupoolkera osalus väheneda ja vasaku ajupoolkera roll suurendada. Siit saab järeldada, et parem ajupoolkera tegeleb keele vahetumate, pragmaatilisemate ja emotsionaalsemate aspektidega. Seevastu keele töötlemise põhiaspektid arvatakse olevat pigem vasaku ajupoolkera kanda.

Uuemad ülevaadet kalduvad siiski väljendama seisukohta, et parema ja vasaku ajupoolkera ekspluateerimises esineb ükskeelsete ja kakskeelsete puhul vaid väheseid erinevusi. Vasak ajupoolkera on keele töötlemisel tugevalt domineeriv nii ükskeelsete kui kakskeelsete puhul. Erinevused ükskeelsete ja kakskeelsete vahel näivad endast kujutavat pigem erandit kui reeglit.

Kaasaegsetes uurimustes puuduvad kaalukad väited, mille järgi kakskeelsus avaldaks aju tavapärasele toimimisele mingit negatiivset mõju. Mis puudutab aju kasutamise efektiivsust, keele salvestamist ja töötlemist ajus, siis ei tundu siin olevat kakskeelsete ja ükskeelsete vahel mingeid olulisi erinevusi.

Mu lapsel näib olevat õpiraskusi. Kas see on tingitud kakskeelsusest?

C12

Kui laps õpib koolis aeglaselt lugema või on matemaatikas klassi keskmisest kehvem, kipuvad inimesed liialt tihti seda esmajoones **seletama** kakskeelsusega.

Uurimistulemused väidavad midagi hoopis muud. **Kakskeelsus on vaid harva õpiraskuste põhjus**. Kakskeelsetel lastel esineb mõnikord tõepoolest õpiraskusi, kuid need on põhjustatud hoopis muust kui kakskeelsusest.

Peaaegu ainus juhtum, kui kakskeelse lapse õpiraskusi saab seostada kakskeelsusega, on see, kui laps alustab kooliteed ilma, et **kumbki tema keel oleks piisavalt välja arenenud** ja tal tuleb hakkama saada õppetööks vajaliku keerulisema keelekasutusega. Nendel harvadel juhtudel ei johtu probleem õigupoolest kakskeelsusest, vaid vähesest keele praktiseerimisest kodus, lasteaias või muudes kontekstides. Siin ei ole küsimus kakskeelses mahajäämuses, vaid üleüldse keelelises mahajäämuses.

Õpiraskustel on erinevaid põhjuseid, millest peaaegu ükski ei seostu kakskeelsusega.

Järgnevalt on toodud kuus näidet võimalikest põhjustest:

(1) hariduse nõrk tase: halvad õpetamismeetodid, mittemotiveeriv või isegi vaenulik klassikeskkond, sobivate õppematerjalide nappus või vastuolud õpetaja

väärtushinnangute ja uskumustega.

(2) “Uju või upu” olukorrad. Kui laps õpib oma teises keeles ja kodukeel jäetakse tähelepanuta, võivad ilmned mahajäämus ja õpiraskused. Üheks näiteks on paljud hispaania keelt rääkivad lapsed Ameerika Ühendriikides. Sageli pannakse need lapsed kohe kooliikka jõudes täiesti ingliskeelsesse kooli. Nad peavad kõigega inglise keeles hakkama saama. Mõned õpivad ujuma, teised aga vajuvad põhja ja neile võidakse külge pookida mõni puue.

(3) Kuna lapsi hinnatakse pigem nende nõrgemas teises keeles kui tugevamas koduses keeles saavutatud tulemuste põhjal, võidakse hakata väitma, nagu vajaksid nad eriõpet või parandusõpet.

(4) Vähene enesekindlus, madal enesehinnang, hirm läbikukkumise ees ja kõrge ärevusfoon klassis.

(5) Ebaõnnestumised, mille osaliselt põhjustab laste omavaheline suhtlemine klassis. Näiteks kui mingi rühm lapsi õhutab teineteist lollitamisele, ei ole motiveeritud edu saavutama või kui klassi õpilaste seas esineb koolikiusamist, vaenulikkust või sotsiaalset kihistumist selle asemel, et kokku hoida, võib selline õhkkond tekitada löhe lapse arengus.

(6) Juhtumid, kui lapse võimekus ja talle esitatud ootused ei sobi omavahel kokku. Mõned lapsed omandavad lugemisoskuse aeglasemalt kui teised, kuid nad õpivad sellegipoolest hästi lugema, olgugi et pikema ajaga. Vähem võimekad lapsed võivad õppida ära kaks keelt vastavalt oma võimete (seniteadmata) piiridele. Teised lapsed kogevad spetsiifilisi õpiraskusi (näiteks düsleksia, neuroloogilised häired, lühimälu probleemid, halb füüsiline koordineatsioon, tähelepanuhäired või motivatsiooniprobleemid). Ükski nendest õpiraskustest või muudest keelelistest häiretest pole tingitud kakskeelsusest. Samas kuuluvad sellesse gruppi paratamatult ka mõned kakskeelsed lapsed. Risk selliste probleemidega kokku puutuda pole kakskeelsete perekondade puhul väiksem ega suurem risk kui ülejäänud perekondade puhul.

Kui mõni laps jõuab koolis keskmisest halvemini edasi, soovivad lapsele parimat soovivad sõbrad, õpetajad ja logopeedid tal mõnikord edasi arendada ainult ühte keelt. Kanada uurimused aga näitavad, et vähemvõimekad lapsed on üllatavalt hästi suutelised juba varases eas omandama kahte keelt. Samuti, nagu nende matemaatiline võimekus, kirjaoskus ja edasijõudmine loodusteadustes võib võtta rohkem aega, arenevad ka nende kaks keelt aeglasema tempoga. Sõnavara ulatuse ja grammatilise korrektsuse tase võib olla mõlemas keeles keskmise lapse omast nõrgem, kuid sellegipoolest suudavad nad varakult pihta hakates omandada kaks keelt suhtlemistasandil, rääkides lõpuks sageli kahte keelt sama hästi, kui nad oleksid rääkinud ühte keelt.

Mu lapsel näib olevat mingi emotsionaalne / käitumisprobleem. Kas selle põhjuseks on kakskeelsus?

C13

Puuduvad tõendid selle kohta, et kakskeelsus iseeneses põhjustaks emotsionaalseid või käitumisprobleeme. Paraku pannakse emotsionaalsed ja käitumisega seotud hälbepõhjused mõnikord ekslikult kakskeelsuse arvele, kuna seda seostatakse mõnede majanduslikus mahajäämuses elavate rassiliselt diskrimineeritud ja vaesust kannatavate etniliste rühmadega.

Kui niisugustest allasurutud rühmadest pärit lapsed kogevad emotsionaalsel või sotsiaalsel kohanemisel raskusi, **ei ole põhjus keeles**. Emotsionaalsete probleemide põhjuseid tuleb otsida näiteks antud keelelise vähemusgrupi majanduslike, poliitiliste ja varanduslike näitajate hulgast või uurida lapse kodust, kogukonnast ja koolist saadud arengukogemuse kvaliteeti. Kahe keele omamises ei ole midagi sellist, mis tekitaks emotsionaalseid kahjustusi või

piiranguid. Pigem vastupidi, kakskeelsus võimaldab laiemat emotsionaalsete kogemuste spektrit kahe erineva keele kultuuri vahendusel.

Mu laps kogeleb. Kas see on tingitud kakskeelsusest?

C15

Lühiajalist kokutamist (kogelemist) esineb paljudel lastel. Selle alla kuulub häälikute või sõnade kordamine (nt m-m-mängi m-m-minuga; ma tahan – ma tahan – ma tahan sinna); häälikute pikendamine (nt sssiga); ajalised tühikud sõnade vahel (nt ma lähen ... nüüd koju); ning lõpetamata sõnad või fraasid. Eriti tavaline on selline kokutamine kolme-nelja-aastastel. Paljudel lastel ja täiskasvanutel esineb seda pingeolukordades. Suurema kuulajaskonna ees võib inimene sattuda niivõrd pingesse, et hakkab kokutama.

Kokutamise põhjused on üsna ebaselged ja näivad varieeruvat. Mõned

neuropsühholoogilised teooriad seostavad seda probleemi ajutegevusega, mõned aga kõrva ja aju koostöö puudujääkidega. On ka teooriaid, mis püüavad seletada nähtust **psühholoogiliselt**, seostades seda isiksuslike omadustega, eriti aga ärevusega (nt põhjustatuna kannatamatute, ülemäära korrigeerivate vanemate poolt). Ükski neist teooriatest ei suuda selgitada kõiki kokutamise põhjuseid.

Ühe **lingvistilise** teooria järgi on põhjuseks erinevus kasutatava keele (potentsiaal) ja kõneaparaadi kontrollimise (produktioon) vahel. Teise lingvistilise teooria järgi on põhjuseks “kognitiivne ülekoormus” (nt lapsele pandud ootused ületavad lapse keeleoskuse võime).

Muist uurijaid on väitnud, et vanuses kaks kuni neli eluaastat võib kahe keelega toimetulemine mõnedel lastel tekitada “kognitiivset ülekoormust”.

Juhtumiuuringud kinnitavad, et kõik „kognitiivsest ülekoormusest” põhjustatud probleemid kakskeelsetel lastel on **ajutise** iseloomuga. Kui keeleline kompetentsus kahes keeles suureneb, siis kokutamine üldjuhul lõpeb. Niisugustest uurimustest paraku ei selgu, kas probleemi põhjused olid pelgalt kognitiivsed. Emotsionaalsed probleemid (nt ärevus) võisid olla peamiseks põhjuseks; ärevus ise aga tulenes muudest allikatest kui kakskeelsusest. Kakskeelsete laste vanemad kalduvad kokutamise põhjuseid otsima kakskeelsuses – selle asemel, et otsida asjakohasemaid seletusi. Uurimuste järgi on kakskeelsus vaid harvadel kordadel otsene kokutamise põhjus. Samuti selgub olemasolevate tõendite põhjal, et kokutamist ei esine kakskeelsetes maades rohkem kui ükskeelsetes.

Ka kokutamise ravimeetodid viitavad sellele, et kakskeelsus on vaid vähestel juhtudel probleemi põhjus. Kontrolli saavutamine hingamise üle, aeglasem rääkimine, pinge vähendamine ja lõdvestustehnikad on mõned näited ravivõimalustest. Lapsevanemad ei saa mõnede kokutamise põhjuste (nt ajutegevus) osas midagi ette võtta. Kui potentsiaalsed põhjused lähtuvad pigem spetsiifilistest ärevusaistingutest, närvilisusest, murest oma rääkimise pärast või on tegemist üldisema iseloomuga murede ja hirmudega lapse elus, on lapsevanemal võimalik abiks olla. Lapsevanemad, kes last tema kokutamise eest kritiseerivad või kes näitavad lapse kokutamise suhtes üles ärevust, ainult suurendavad lapse närvilisust ja kokutamise sagedust.

Kokutamise esmakordsel ilmnemisel pole vaja kohe psühholoogilist või meditsiiniabi otsida. Ärevuse ülesnäitamine või sellega kaasamine, probleemi rõhutamine, lapse korrigeerimine ja kannatamatus võivad olukorra ainult hullemaks teha. Kokutamist esineb sageli paljudel lastel, nii kakskeelsetel kui ükskeelsetel. Tavaliselt on tegemist ajutise nähtusega, mis ilmneb uuesti, kui laps on erutatud või ärritatud. Kui kokutamine jääb pikemat aega püsima, on mõistlik otsida **abi** laste arengu ekspertidelt või kliinilistelt psühholoogidelt. Probleemi esmakordsel avaldumisel on oluline, et lapsevanemad ümbritseksid oma last suurema armastuse, sundimatu hoolivuse ja tähelepanuga. Olge väga kannatlik. Keskenduge soovidele, mida laps püüab väljendada, mitte keelele, mida ta selleks kasutab. Keskenduge vestluse funktsioonile ja mitte selle keelelisele vormile. Kui te suudate välja selgitada,

vähendada või kõrvaldada pinget ja ärevuse allika, on kokutamine üsna tõenäoliselt vaid **ajutine probleem**. Väga vähese hulga laste puhul jääb kokutamine püsima.

Kokutava lapse aitamiseks saab lapsevanem:

- (1) vähendada oma lapsele suunatud küsimuste ja keeleliste ootuste intensiivsust;
- (2) jälgida, et keelelised ootused ei oleks kummaski keeles ebarealistlikud;
- (3) olla last kuulates eriliselt julgustav ja kannatlik ja
- (4) ekstreemsetel juhtudel, kui seda tõesti soovitakse, minna ajutiselt üle ükskeelsusele.

Kui te lasete lapsel lõpetada ühe keelt rääkimise, võib see tuua endaga kaasa tagasilööke. See ei muuda kokutamist. Pigem tõmbab see tähelepanu liigselt keelele. See suurendab lapse ärevust kõne formuleerimisel.

Käesolevas arutelus kokutamise kohta peitub oluline sõnum vanemate jaoks, kes jälgivad oma lapse kahe keele arengut. Kui lapsevanemad on ärevuses, pidevalt mures oma lapse kakskeelse arengu pärast ja need tunded kanduvad üle lapsele, võtab laps need omaks. Kokutamine on üks vanemate ärevuse omaksvõtmise võimalikke väljendusi. Seetõttu on oluline, et kakskeelne areng oleks lapse jaoks lõbupakkuv ja meeldiv kogemus. Kui kakskeelset arengut ümbritseb rõõmus ja positiivne atmosfäär, on vähetõenäoline, et kakskeelsus hakkaks põhjustama kokutamist.